

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 274.5(497.434)"15"

Prejeto: 23. 8. 2010

Janez Weiss

univ. dipl. zgodovinar, samostojni strokovni svetovalec, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti,
območna izpostava Črnomelj, Mirana Jarca 20, SI-8340 Črnomelj
e-pošta: janez.weiss@jskd.si

Reformacija na Metliškem. Prispevek k celovitejšemu razumevanju pojava protestantizma na Slovenskem

IZVLEČEK

Prispevek se ukvarja s pojavom reformacije na ozemlju današnje Bele krajine (Metliškem), ki ni imela le svojevrstnega razvoja, pomembnega za zgodovino slovenske reformacije, temveč je imela zaradi intenzivnih stikov metliških protestantov s Hrvaško tudi poseben pomen za hrvaški protestantizem. Pojav reformacije moramo razumeti kot enega izmed ključnih momentov razvoja Metliškega v 16. stoletju. Postaviti ga moramo ob bok hkratnim procesom izginjanja uradov dežele Grofije v Marki in Metliki ter priključevanja dežele Kranjski, odboda starih plemiških rodbin in prihoda plemstva dežel krone sv. Štefana, prihoda Uskokov, izgradnje trdnjave Karlovac in s tem povezanega prenehanja neposredne turške grožnje. Prispevek tako odgovarja na vprašanja: kdo so bili nosilci reformacijskega gibanja na Metliškem, pri čemer obravnava tako predikante (pridigarje) kot učitelje (šolske mojstre) protestantskih šol v Metliki in Črnomlju; kako je reformacija vplivala na obe belokranjski mesti, s poudarkom na protestantskem prevzemu organov mestne avtonomije v času po letu 1580; kako je bila sprejeta pri meščanstvu in kmetstvu dežele ter v katerem jeziku se je pridigalo in se je odvijal pouk v protestantskih šolah. Prek predstavitve vodilne figure metliškega protestantizma, Gregorja Vlahoviča, poskuša na kratko prikazati tudi življenje predikanta. Razprava zajema časovni okvir med prvimi omembami protestantizma leta 1559 in letom 1617, ko so bili iz mesta Metlike pred protireformacijsko komisijo v Ljubljano poklicani zadnji metliški protestanti.

KLJUČNE BESEDE

protestantizem, protestantsko šolstvo, reformacija, protireformacija, hrvaški protestantski tisk, Bela krajina, Metliško, Metlika, Črnomelj, Krupa, Gradac, Karlovac

ABSTRACT

THE REFORMATION IN THE METLIKA AREA. A CONTRIBUTION TO A MORE COMPLETE UNDERSTANDING OF THE EMERGENCE OF PROTESTANTISM IN THE SLOVENIAN TERRITORY

The paper deals with the Reformation in the territory of the present-day White Carniola (the Metlika district) as a phenomenon/process which not only had a unique development, important for the history of the Reformation in the Slovenian territory, but had, because of intense contacts of Protestants in Metlika with Croatia, a special meaning for the Croatian Protestantism. The emergence of the Reformation ought to be regarded as a key moment in the development of the Metlika district in the 16th century. It ought to be placed within the context of concurrent

processes, such as the disappearing offices and functions of the County in the Windic March and Metlika, the incorporation of the latter into Carniola, the departure of old noble families and the arrival of the nobility from the lands of the Crown of St. Stephen (Hungary), the arrival of the Uskoks, as well as the construction of the Karlovac Fortress and consequent cessation of imminent Turkish threat. The paper therefore seeks to answer the following questions: who were the agents of the Reformation movement in the Metlika district, by examining both predicants (preachers) and teachers (school masters) working at Protestant schools in Metlika in Črnomelj; how did the Reformation affect both White Carniolan towns, especially with regard to the Protestants' assumption of control over the town's autonomy sometime after 1580; how was the Reformation received by citizens and rural inhabitants of the province and in what language were sermons and education conducted at Protestant schools. By depicting the leading Protestant figure in Metlika, Gregor Vlahovič, the author of the paper seeks to provide a concise portrayal of the predicant's life. The paper covers the period from the first beginnings of Protestantism in 1559 to 1617, when the last Protestants from Metlika were summoned before the Counter-Reformation Commission in Ljubljana.

KEY WORDS

Protestantism, Protestant education, Reformation, Counter-Reformation, Croatian Protestant press, White Carniola, Metlika district, Metlika, Črnomelj, Krupa, Gradac, Karlovac

V okviru zgodovine današnjega slovenskega ozemlja ima Bela krajina prav poseben položaj, saj je vseskozi, od višnjegorske osvojitve in s tem ločitve od krone sv. Štefana med letoma 1196 in 1204,¹ tvorila posebno teritorialno tvorbo, ki se je šele ob koncu 16. stoletja dokončno združila z deželo Kranjsko. Po osvojitvi je upravno spadala pod gospostvo Mehovo² kot izhodišče višnjegorske osvojitve in bila kot takšna po vrsti prehodov med različnimi vzhodnoalpskimi fevdalnimi dinastijami³ leta 1277 s strani Rudolfa I. Habsburškega zastavljena Goriškim grofom. Za časa Albrehta III. Goriškega (1342–1374) se je pričela skupaj z ostalimi čezgorjanskimi posestmi Goriških razvijati v (proto)deželo, Grofijo v Marki in Metliki,⁴ katere temeljni dokument je privilegij iz leta 1365.⁵ Po smrti Albrehta III. in izumrtju istrske veje goriških grofov leta 1374 so deželni gospodje postali Habsburžani. Posamezna gospostva dežele so bila večkrat zastavljena, vendar so bila najpozneje na začetku 15. stoletja združena v rokah grofov Celjskih.⁶

Spor o deželnoknežji oblasti v Grofiji iz leta 1437⁷ je le ena izmed uvertur v celjsko-habsburško fajdo med letoma 1437–1443, katere del je potekal tudi na ozemlju Metliškega in Poljanske doline.⁸ Med letoma 1443–1446 so Celjski s soglasjem Habsburžanov pridobili deželnoknežjo oblast v Grofiji v Marki in Metliki⁹ in jo ohranili do smrti Ulrika II. Celjskega novembra 1456 v Beogradu. Z izumrtjem Celjskih se je dežela ponovno vrnila pod Habsburžane, s čimer se je nadaljeval proces priključevanja deželi Kranjski in postopnega izginjanja temeljnih deželnih atributov. Ograjno sodišče v Metliki je bilo ukinjeno leta 1518, deželani pa povsem podrejeni ljubljanskemu sodišču.¹⁰ Omenja se, da je bil zadnji glavar imenovan leta 1556, vendar srečamo še leta 1559 Sebastjana Roemerja, upravitelja glavarstva v Metliki,¹¹ leta 1563 pa je hrvaški ban Peter Erdödy nosil naslov metliškega glavarja¹² in imenoval svo jeega upravnika

¹ Kosi, »...quae terram, str. 65, in Kosi, »Onstran gore ...«, str. 121, postavlja osvojitve v čas dinastičnih bojev med sinovoma Bele III. Druga razlaga postavlja osvojitve ozemlja današnje Bele krajine v čas med 1135–1172, glej Kos, *Bela krajina*, str. 7; Kos, *Urbarji*, str. 35, in Štih, *Goriški grofje*, str. 126.

² Kosi, »Onstran gore ...«, str. 125; Kosi, *Urbarji*, str. 36; Štih, *Goriški grofje*, str. 126.

³ Od osvojitve v začetku 13. stoletja je ozemlje Metliškega spadalo v letih 1196/1204–1209 pod Višnjegorske, nato med letoma 1209–1229 pod Andeške, med 1229–1248 pod Babenberžane, od 1248 do 1269 pod Spanheime, po katerih je dedoval Otokar II. Přemysl in držal deželo med leti 1269/1270–1276, nakar so jo kot zapadli državni fevd zasedli Habsburžani in 24. januarja 1277 zastavili Albrehtu Goriškemu. Glej Kosi, »Onstran gore ...«, str. 120–128 in Kos, *Bela krajina*, str. 8–11.

⁴ Štih, *Dežela*, str. 123–127; Štih, *Grofija*, str. 159.

⁵ Nared, Volčjak, *Kranjski deželni privilegiji*, str. 44–48; Nared, *Dežela*, str. 324–327.

⁶ Kosi, »Onstran gore ...«, str. 133–137; Štih, *Dežela*, str. 136–137.

⁷ Kosi, »Onstran gore ...«, str. 138; Chmel, *Nachtraege*, str. 48, pismo deželnega kneza Friderika grofu Ulriku Celjskemu iz 2. avgusta 1437, kjer pravi »Nu ist wissentlich, daz dieselb Schranen mitsambt den Edln lewten darinne gesessen, vns zugehoern vnd nicht dir...«

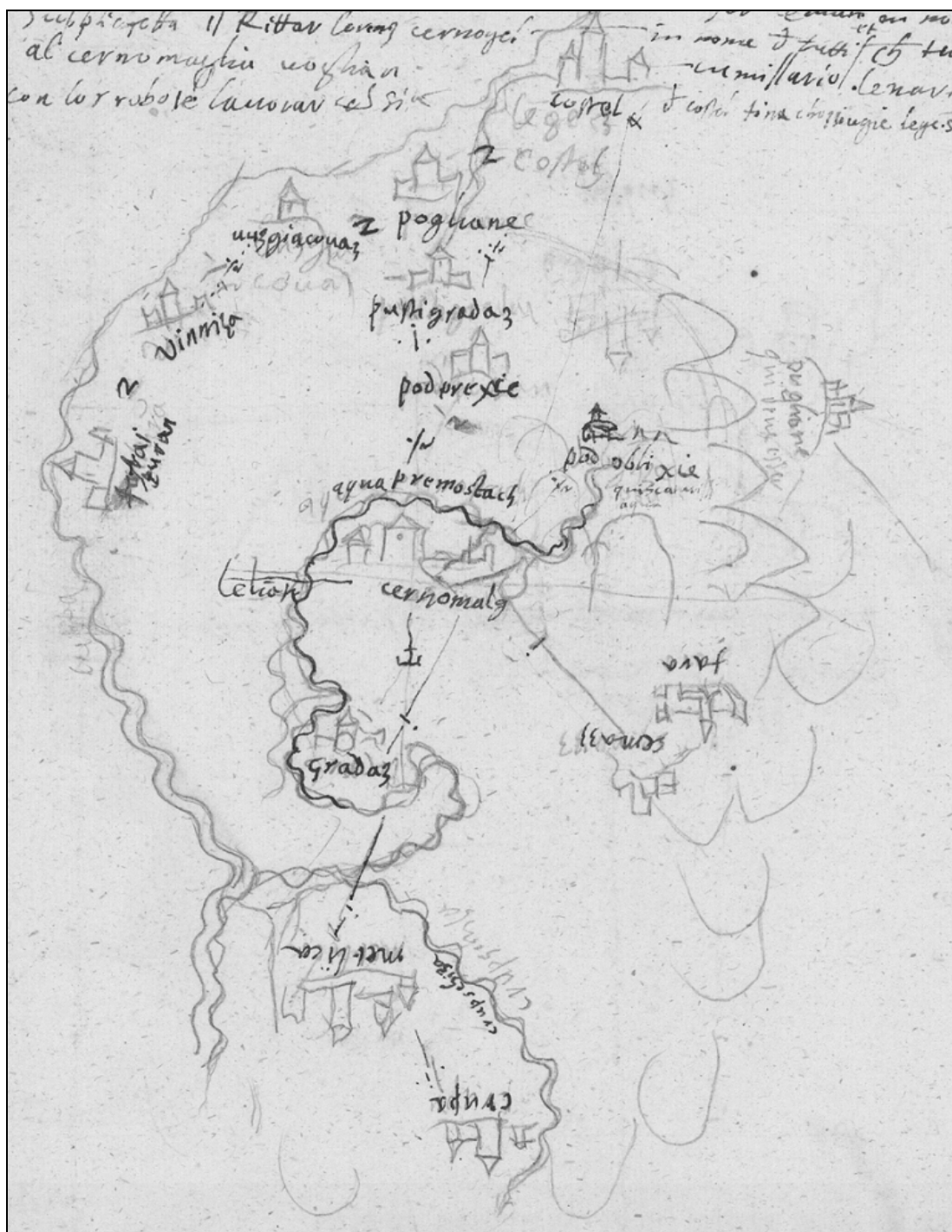
⁸ Bidermann (Carniolica, str. 24) omenja Krupo (Krupp), Otorepec (Seznam, str. 335) pa omenja Kostel (Grauenwerd) in Poljane (Poelan).

⁹ Kosi, »Onstran gore ...«, str. 139; Štih, *Dežela*, str. 138.

¹⁰ Nared, *Dežela*, str. 274.

¹¹ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 2, pismo z dne 28. avgusta 1559, kjer je med pregledovalci hrvaškega prevoda omenjen tudi Sebastian Roemer, *verwalter der haubtmanschafft Moetling*.

¹² Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 162, v pismu z dne 15. januarja 1563, naslovljenem na barona Ivana Ungnada, je podpisan Peter graf von Eberau, *freyherr zu Khaysersperg, Okbitsch vnd Lypocz, roem. Khay. Maj. Rhat und waan der khunigreich Dalmatien, Croatien vnd windischen landis, auch haubtman in der Metling*. Kot takšen bi bil zadnji, ki je nosil ta naslov. Primerjaj Nared, *Dežela*, str. 274; Kosi, »Onstran gore ...«, str. 143; Kos, *Bela krajina*, str. 16; Valvasor, *Die Ehre*, III. str. 385–389.

Metliško na začetku 17. stoletja. Krški oziroma reški topograf Ivan Klobučarič se je na območju Metliškega potikal in risal med letoma 1604–1605, ravno v času zatona reformacije. Na eni izmed upodobitev dežele, ki se nahaja na listu 52a v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, najdemo tudi sestavek o Črnomlju v italijanskem jeziku.

glavarstva, Ivana Drenocija.¹³ Peter Erdödy in

njegov upravnik Drenoczi sta bila tako najverjetneje zadnja, ki sta nosila naslov glavarja oz. upravitelja metliškega glavarstva, ne glede na njegovo dejansko vsebino, ki je najpozneje s smrtjo Petra Erdödyja leta 1567 dokončno izginil. Dokončno izničenje posebnega položaja dežele Grofije v Marki in

¹³ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 165, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu z dne 19. januarja 1563, kjer Vlahovič piše, da je »herr herr waan seinem verwalter der hauptmannschafft alhie zugeschryben ... ermelter verwalter Hanns Drenouczzi«.

Metliki vidimo v izdaji skupnega privilegija za več dežel leta 1593.¹⁴ Tako je bil postopoma posebni položaj dežele izničen tudi formalno, Marka in Metlika pa je bila od 16. stoletja naprej kvečjemu geografska oznaka jugovzhodne tretjine Kranjske brez političnega pomena. V 16. stoletju je bila današnja Bela krajina del srednje Kranjske (*Mittel-Krain*), v pričujočem članku bo tako imenovana *Metliško*,¹⁵ po sodobnem izrazu *Moetlinger Podn* ali *Moetlinger Gepiet*.

Podoba dežele, mest in prebivalstva do 16. stoletja

Kot obmejno območje med Svetim rimskim cesarstvom in Ogrskim kraljestvom je bilo ozemlje Bele krajine do 13. stoletja le šibko poseljeno in brez večjih središč. Večina prebivalstva dežele je bivala v mnogih vaseh, nastalih v času izvorne slovanke poselitve ali celo v starejših obdobjih, delno pa s srednjeveško kolonizacijo,¹⁶ ki se je pričela v obdobju spanheimske oblasti nad deželo v letih 1248–1269 in se nadaljevala pod Goriškimi. Za časa Goriških je kolonizacija zajela predvsem severovzhodni del dežele, širšo okolico Novega trga (mesta Metlike), kjer opazamo porast števila cerkva, zgrajenih v novih vaseh, v času med letoma 1268–1334.¹⁷ Zadnja načrtna kolonizacija, ki je zajela Belo krajino, spada v čas sredine in konca 16. stoletja in je povezana z načrtno naselitvijo Uskokov oz. Vlahov ter nastankom vasi Marindol, Miliči, Paunoviči in Bojanci. Bela krajina se je tako že v sredini 16. stoletja spremenila v večletnično deželo, le slabi dve desetletji pred pojavom protestantizma pa tudi v večkrofesionalno ozemlje, saj so bili poleg katolikov v deželi prisotni tudi pravoslavci.

Najverjetneje se je šele po osvojitvi ozemlja med letoma 1196 in 1204 pričelo razvijati prvo središče, Črnomelj, nedvomno na osnovi starejše poznoantične in zgodnjelovanske poselitve.¹⁸ V Črnomlju je do sredine 13. stoletja nastal grad, kjer so sedeli sprva spanheimski, nato goriški ministeriali, Črnomelj pa se je ločil od svoje ruralne okolice še pred letom 1277, ko je že omenjen kot trg v okviru gospodstva Mehovo. Druga naselbina, *Novi trg* (Neumarkt, Novum forum), je nastala v zadnji četrtini 13. stoletja in se pričela ob pomembni komunikaciji Kranjska–Hrvaška naglo razvijati v regionalno središče. Do leta 1300 je verjetno že pridobila trške, do leta 1407 pa mestne pravice. Najpozneje za časa grofa Albrehta III. Goriškega je postala središče dežele Grofije v Marki in Metliki in posledično prevzela ime dežele, Metlika. Ostale naselbine, Vinica, Pobrežje in Semič, so se razvile pozneje, Vinica od prve polovice 15. stoletja naprej kot trg ob utrjenem taboru, Semič prav tako ob taboru v tesni odvisnosti od bližnje graščine Krupa, Pobrežje pa kot trg v drugi polovici 16. stoletja z nastankom istoimenskega gradu. Obe mesti sta bili majhni in sta imeli največ 500 prebivalcev,¹⁹ s čimer sta bili primerljivi le z manjšimi mesti Dolnjo-kranjskega, Višnjo Goro, Ložem, Radovljico, Krškimi ipd. Ali lahko govorimo o pravem meščanstvu v Beli krajini v času srednjega in novega veka, je v nekaterih ozirih vprašljivo, saj so nekatere temeljne lastnosti, kot (popolna) emancipacija od zemlje in (cehovsko) organizirana neagrarna produkcija, izostale. Vendar je, ne glede na siceršnje značilnosti, meščanstvo v pravnem smislu obstajalo in obe mesti sta imeli razvite organe mestne avtonomije. V gospodarskem smislu sta bili pod ravniyo mestne naselbine, saj Črnomelj ni imel ceha,²⁰ Metlika pa le čevljarškega.²¹ Obrt tako ni bila organizirana višje kakor na ravni bratovščin obrtnikov, cesar pa ne moremo trditi za trgovino, saj sta obe mesti imeli trške dni, Črnomelj sedem, Metlika kar devet,²² ki so se brez večjih sprememb ohranili še pozno v 19. stoletje. Poleg trgovine lokalnega značaja z ruralnim zaledjem mest je v 16. stoletju izpričana trgovina z vinom iz Hrvaškega, ki so ga tovorili na Kranjsko in naprej, in

¹⁴ Kosi, »Onstran gore ...«, str. 143; Nared, *Dežela*, str. 271–274; Nared, Volčjak, *Kranjski deželni privilegiji*, str. 60.

¹⁵ Že v prvi omembi, v listini iz 18. X. 1228, se imenuje *regio qui Methlica dicitur* in tovrstno ime je dežela nosila vse do druge polovice 19. stoletja. Naselje Novi trg (Neumarkt) je ime Metlika prevzelo v drugi polovici 14. stoletja, ko je postalo središče novonastajajoče goriške dežele Grofije v Marki in Metliki.

¹⁶ Kos, *Bela krajina*, str. 61–64.

¹⁷ V listini z dne 18. oktobra 1228 (Arnold, *Urkunden 1*, št. 188, str. 67–68) se omenja črnomaljsko cerkev in njene štiri podružnice brez njihovih imen (Vinica, Semič, Podzemelj, Rosalnica). Iste cerkve srečamo v listini z dne 22. januarja 1279 (Arnold *Urkunden 1*, št. 834, str. 265), kjer so tudi poimensko naštet. Leta 1334 pa jih je zajel arhidiakon Ivan Goriški v seznamu župnij Zagrebske škofije (glej Barle, Nekoliko podatkov, str. 50) in tam srečamo cerkev sv. Petra v Črnomlju z dvema podružnicama (3), cerkev sv. Marije v Rosalnicah s petimi podružnicami (6), cerkev sv. Martina v Podzemlju z dvema podružnicama (3), cerkev sv. Štefana v Semiču z dvema podružnicama (3) in cerkev sv. Križa na Vinici z eno podružnico (2). V letih 1228–1279 imamo omenjenih pet, leta 1334 pa celih sedemnajst cerkva. Vendar srečamo pri Koblarju (Drobtinice, str. 6) listino z 22. oktobra 1342, kjer so ponovno našete črnomaljske filiale, kakor v listini iz 1279, ostalih cerkva ne omenja.

¹⁸ Mason, *Late Roman*, str. 306. Za zgodnjelovansko poselitev glej Knez, *Staroslovenske*, str. 390.

¹⁹ Golec, *Regionalne razlike*, str. 23–24; Golec, *Družba*, str. 647–648. Podatki v tabeli sicer spadajo v čas sredine 18. stoletja, vendar jih je mogoče z veliko mero previdnosti aplicirati tudi na 16. stoletje, ko je bilo število prebivalcev vsaj enako, če ne rahlo večje. Temu pritrjuje tudi Golec (*Družba*, za Metliko str. 699–700), poudari pa težavnost sklepanja v primeru precej velikega predmestja mesta Metlike. Sicer je demografska študija obeh mest problematična zaradi pomanjkanja podatkov pred sredino 18. stoletja.

²⁰ Golec (*Družba*, str. 704) omenja pritožbo Črnomaljscev deželnemu knezu Karlu iz leta 1577, v kateri omenjajo, da je mesto nazadovalo in da nima nikakršne obrti in trgovine.

²¹ Golec, *Družba*, str. 541–544. Golec, Črnomelj, str. 187–193.

²² Golec, *Družba*, str. 529–530.

je očitno bila pomembna dejavnost meščanov Črnomlja in Metlike.

Za obravnavano tematiko je ključnega pomena plemstvo metliške dežele, saj je bilo ravno plemstvo, ki je do sredine 16. stoletja večidel sprejelo protestantizem, glavni spodbujevalec, zaščitnik in podpornik delovanja reformatorjev. Najstarejše plemiške rodbine Metliškega so izvirale iz vrst spanheimske ministerialitete, po prehodu pod Goriške leta 1277 pa srečamo v deželi zgolj goriške ministeriale. Gospode Črnomaljske (von Tschernembl), izvorno spanheimske, je po letu 1277 zamenjala rodbina goriških ministerialov.²³ V 14. stoletju je rodbina postopoma stopala v službo Habsburžanov, v 15. stoletju bila njihov trdni zaveznik zoper Celjske in jih že srečamo v seznamih kranjskih deželanov, v sredini 16. stoletja pa so se Črnomaljski izselili s Kranjske in Metliškega na Štajersko in Gornjeavstrijsko, svoj rodbinski grad v Črnomlju pa so prodali Frankopanom. Na sosednjem gradu v Gradcu je sedela rodbina Gracarjev, po izumrtju katere okrog 1475 je posest prešla k Turjaškim, v 16. stoletju so ga posedovali Purgstalli in nato Thurni.²⁴ Metliške gospode, nedvomno goriške ministeriale, srečamo le v 14. stoletju, nato pa izginejo iz virov.²⁵ Grad Krupa, izvorno v rokah goriških ministerialov, gospodov Krupskih (von Krupp), je po njihovem izumrtju v sredini 15. stoletju pridobila rodbina Hohenwarter, katere dedinja Margareta se je poročila z Moritzem Purgstallom, s čimer je prišla Krupa v roke rodbine Purgstall, ki jo je posedovala vse do 1704.²⁶ Omeniti moramo tudi Semeniče, katerih izvor je nejasen, posedovali pa so vrsto posesti po Metliškem in spadali med najpomembnejše metliške rodbine.²⁷

Ključni dokument, ki je jamčil njihove pravice in jih konstituiral kot samosvoj korpus, je bil privilegij goriškega plemstva na Dolenjskem in v Beli krajini ter Istri, izdan leta 1365 v Metliki s strani Albrehta III. Goriškega. Privilegij in s tem pravice plemstva se je potrdilo še leta 1567, slabih dvesto let po prehodu ozemlja pod Habsburžane leta 1374, ko se je dežela v večji meri odprla kranjskemu plemstvu, ki je pričelo pridobivati posesti v Grofiji v Marki in Metliki.²⁸ Med rodbine, ki so prišle v času po letu 1374 in se pridružile tukajšnjemu plemstvu, spadajo Hohenwarterji, Apfaltrerji, Purgstalli in Lichtenbergi. Tudi plemstvo iz dežel krone sv. Štefana je pridobivalo posestva v Marki in Metliki, tako za kratek čas

Frankopani že v zadnji četrtini 14. stoletja,²⁹ njihovo večjo prisotnost pa opažamo v 16. stoletju. Tako so postali Frankopani po letu 1565 gospodje črnomaljskega gradu in gospodstva, v Metliki so gospodje Erdödy nosili naziv metliških glavarjev ter posedovali gospodstvo in grad Metlika. Posebno vidna je bila rodbina Lenkovič, ki je zgradila grad Pobrežje (Freyenthurn) in pospeševala naseljevanje uskokov v Zumberku in po Metliškem.

Metliško plemstvo 16. stoletja je bilo različnega porekla, koliko ga je družila zavest pripadnosti Grofiji v Marki in Metliki, je vprašljivo, saj so njeni uradi ograjnega sodišča in glavarja v tem času že izginjali, s tem pa tudi točke oblikovanja in ohranjanja ločene plemiške deželne identitete. Za vse, tako tiste starejšega goriškega izvora kakor mlajše, prišle po 1374 in 1526, pa velja, da so spadale med protestantsko plemstvo in podpirale delovanje reformatorjev.

Stanje cerkve na Metliškem v 15. in 16. stoletju

Pojav in razvoj protestantizma na Metliškem je rezultat enakih vzrokov kot drugje na ozemlju notranjeavstrijskih in nemških dežel. Spodbudili so ga tako notranji, verski vzroki, tj. podoba in stanje rimskokatoliške cerkve in nujnosti njenega temeljitega preoblikovanja, kot tudi zunanji, politični vzroki, katerih jedro leži v antagonizmu med absolutističnimi težnjami z rimskokatoliško cerkvijo povsem povezanih Habsburških knezov in odporu stanov, ki so v protestantizmu videli točko upora zoper vladarja in možnost zavarovanja svojih starih avtonomij ter privilegijev.

Stanje duhovščine župnij oglejskega patriarhata na Kranjskem jasno opisuje deželnozborna instrukcija iz leta 1566³⁰ in še bolj podrobno pisma dveh oglejskih vizitatorjev, Jakoba Maracca³¹ in Pavla Bizancija.³² Slednji piše v pismu nadvojvodi Karlu: »Vaša prevzvišenost naj torej blagovoli imenovati za komisarja kako ugledno osebo, ki naj pomaga arhidijakonu, ko bode šel obiskovat kraje, ki sem jih jaz prehodil, in izterjevati globe od vseh duhovnikov, ki niso hoteli izvršiti mojih koristnih odlokov, izdanih glede priležništva in drugih pohujšljivih razvad. Izgredi klerikov so se namreč že tako pomnožili, da je pobožnost skoraj popolnoma zatrta in jo je le še malo videti. A tudi to bode izginilo, če se bode trpelo in pregledalo toliko pregreškov ... V vojvodini kranjski in pokrajini celjski sem našel cerkve, po obliki dovolj lepe,

²³ Štih, *Goriški grofje*, str. 108–110.

²⁴ Štih, *Goriški grofje*, str. 113–116; Kos, *Urbarji 1*, str. 69–71.

²⁵ Štih, *Goriški grofje*, str. 132–134.

²⁶ Kos, *Urbarji 1*, str. 62–63. O novih dognanjih glede začetkov gradu Krupa glej prispevek Igorja Sapača v pričujoči številki *Kronike*.

²⁷ Prav tam, str. 72. O Semeničih glej članek Lidije Slana v pričujoči številki *Kronike*.

²⁸ Prav tam, str. 39.

²⁹ Kosi, »Onstran gore ...«, str. 133–137; Štih, *Dežela*, str. 136–137.

³⁰ Dimitz, *Urkunden*, str. 51, deželnozborna instrukcija iz 11. januarja 1566. »So erscheint auch an mehr Orten bei der gemeinen Priesterschaft zusamment allerlei Mißbraeuchen ein so hochstraflichs aergerlichs Leben ...«

³¹ Gruden, *Doneski*, str. 1–15. Objavil je korespondenco Maracca z različnimi osebami med letoma 1563 in 1576.

³² Gruden, *Doneski*, str. 53–65. Gre za vizitacijska poročila in pisma oglejskemu patriarhu in deželnemu knezu.

toda zelo slabo oskrbovane in posebno svete kraje, kjer se brani sveto Rešnje Telo, sem našel tako umazane, da če ne bi bil storil drugega na svojem potovanju, bi bilo že dovolj, da sem te osnažil in odpravil nedostojnost. Na mnogih krajih sem hostije našel plesnjive in skoraj povsod brez potrebnih lučij, cerkvene paramente in svete posode tako umazane in nečedne, da se jasno vidi namen teh duhovnikov: služiti bolj umazanosti in pijanosti, kot pa Bogu in sveti cerkvi. Ne čudim se, ako med tem duhovstvom ni dobre volje, ker manjka znanja in zmožnosti, in ker tudi ni discipline, ki izpopolnjuje klerikalno življenje. Reči smem, da v vsej kranjski in celjski pokrajini nisem našel več kot dva kapelana, ki sta nekaj razumela, čeprav sta bila tudi ta dva omdruževana s splošno infamijo.«³³ Kranjska duhovščina oglejskega patriarhata je bila tako zaradi slabih stikov z Oglejem, ki se je po 1420 še poslabšal, in slabega nadzora v slabem duhovnem in moralnem stanju. »Če gledamo cerkev na Kranjskem v šestnajstem stoletju z organizacijskega stališča, bi lahko rekli, da je bila čreda brez pastirja.«³⁴ in enako velja za duhovščino na Metliškem.

Celotno cerkveno organizacijo je pestilo tudi pomanjkanje (usposobljenih) duhovnikov. Ljubljanski škof Ravbar je pisal leta 1525, da je v osmih letih posvetil le 17 duhovnikov in da je veliko župnij praznih,³⁵ kar v isti meri velja tudi za župnije oglejskega patriarhata. Podobno je veljalo tudi za križniški red, katerega število članov je v 15. in 16. stoletju vseskozi stagniralo ali upadalo. Tako je imelo vseh osem komend avstrijske balije (redovne province) na začetku 15. stoletja le 43 bratov,³⁶ celotna balija pa je bila v zelo slabem finančnem stanju in prezadolžena.³⁷ Zaradi poluteranjenja velikega mojstra Alberta Brandenburškega leta 1522 je križniški red v prvi polovici 16. stoletja doživljal svojevrstno notranjo krizo na najvišji ravni in šele Kronberška konstitucija, izdana leta 1529 pod novim velikim mojstrom, je na novo definirala razmerja med posameznimi balijami. Avstrijska balija s sedežem na Dunaju, pod katero je spadalo tudi ozemlje Metliškega, je vseskozi ohranjala strogo katoliško usmeritev, vendar je v Metliki prišlo do kratkotrajnega odstopanja za časa komturja Zmajiča.

Metliško komendo, locirano neposredno ob meji cesarstva, sta v letih 1408 in 1411 prizadela turška vpada,³⁸ najhujše pa je doživela leta 1492, ko je bila komenda požgana, redovne posesti dobršni del opustošene, podložniki pa odvedeni,³⁹ kar je močno vplivalo na gospodarski položaj komende. Tako kot drugje po Kranjskem je bil položaj oglejskega patriarha po letu 1420 močno oslabilen tudi na Metliškem⁴⁰ in tukajšnji križniki so se, o čemer priča listina iz 1473, ko je bil komtur metliške komende poklican na zagovor pred patriarha, pričeli odtujevati njegovi oblasti.⁴¹ O stanju križniške duhovščine in opravljanju njenih dolžnosti jasno govori pritožba sodnika, sveta in meščanov mesta Metlika nad delovanjem križnikov iz leta 1478, v kateri pravijo, da se je opazno zmanjšalo število duhovnikov ter poslabšala božja služba.⁴² Tudi nekaj več kot sto let pozneje stanje ni bilo boljše, saj se je leta 1581 svet mesta Metlika pritoževal, da bi moral imeti metliški komtur dva duhovnika in pet kaplanov, vendar ima le enega duhovnika.⁴³ Zaradi vsega tega lahko predpostavimo, da je bila tako kot drugje na Kranjskem cerkev na Metliškem v slabem gmotnem in kadrovskem položaju in je zaradi tega le slabo opravljala svoje siceršnje dolžnosti. Potrditev tovrstnega stanja na Metliškem srečamo slabo stoletje pozneje, ko je bila reformacija že v polnem zamahu. Pismo kranjskega deželnega glavarja iz 1567 pravi: »Sporočeno mi je bilo, da je bil v Metliki ali na Metliškem gospostvu nek deček star tri leta, imenovan pri prvem krstu Martin, prekrščen, in taisti po ponovnem krstu imenovan Matija. V drugo se pri vas ponovno najde osebe duhovniškega in posvetnega stanu, ki naj bi skupaj s svojimi ženami lastne otroke pobili in žalostno umorili. V tretje se najde tudi osebe, ki so v enem letu imele tri žene in z vsako v istem letu vzgojile otroka. Četrto, da tudi nekateri med vami in v Metliški deželi [Mottlinger gepiet] poleg ostalih podobnih mnogih herezij, žene drugih živčih mož javno pri sebi

³³ Gruden, Doneski, str. 61, pismo Pavla Bizancija nadvojvodi Karlu z dne 25. oktobra 1581.

³⁴ Rajšp, Razširjenost protestantizma, str. 265. O izprijenostih visoke kranjske duhovščine, med katero sicer najdemo tudi zglede duhovnike, glej tudi Elze, Zur Geschichte, str. 172.

³⁵ Gruden Zgodovina, str. 602.

³⁶ Voigt, Geschichte, str. 301–302: »Nach einem Verzeichniß aus den ersten Jahrzehnten des 15ten Jahrhunderts soll die Gesamtzahl der Ordensritter und Priesterbrueder in allen Deutschen Balleien ... 757 betragen haben. Franken war ... mit 198 Bruedern besetzt ... Oesterreich mit 43 ... Gesamtzahl der Ordensbrueder verminderte sich im Verlauf der Zeit noch mehr.« To so podatki za 15. stoletje, v 16. stoletju je bilo število članov reda še manjše.

³⁷ Voigt, Geschichte, str. 606–619.

³⁸ Kozina, Zur Geschichte, str. 85, listina iz leta 1411: »Das hus in der Metlig und die Pfarre zu Tschernembl sind von den Tuerken fuerheret, also das derselbe komptur einer huelfe pegeret von der Ballie, ob Im die nicht gefallen mag, so mag er sich aselbes nicht petragen.«

³⁹ Voigt, Geschichte, str. 613–614: »... Tuerkische Raubhorden ... brannten das Haus Moettling und mehre dem Orden zugehoerige Doerfer und Bauerhoefe nieder, verwuesteten die Felder und schlepten eine Menge Volks hinweg.«

⁴⁰ Gruden, Cerkevne razmere, str. 72.

⁴¹ Koblar, Drobotnice, str. 18, listina z dne 11. junija 1473.

⁴² Chmel, Auszuege, str. 380–381, listina Friderika IV. Andreju Hohenwarterju z dne 15. februarja 1478: »Uns haben getrewen lieben n. der Richter Rate und unser Burger in der Mettling ankraingen lassen wie der Ersam unser getrewer lieber andechtiger Albrecht Hardegker Lannnd Comenteur der oesterreichischen Balleij ettweuil von dem dewtschen haws und der kirchen seins ordens daselbs in der Mettling gefuert hab daz auch der Gotsdinst und die anzall der briester daselbs in merkblich abnemen komen sey und als sich gebuert nicht geballten werde, des sy sich beswert und uns froembd bedunkht ...«

⁴³ Lopašič, Prilozi, str. 171.

držite in dopustite, da je vse tako gnusno. Petič se zdi tudi pri Vas v Metliki velik nered v samem ubogem špitalu. Tako naj bi bil od duhovniških posesti le del prihodkov uporabljen za vzdrževanje, vendar od tistih številnih prihodkov prav nič razdeljeno, temveč na takšen način zapravljeno za voljo lastnega užitka, da ubogi ljudje od tega nimajo nič. Ubogi tamkajšnji prosjaki med hišami in na ulicah kot divje živali zaradi lakote in pomanjkanja umirajo bedno in brezupno.»⁴⁴ Zgovorno pismo priča o vrsti pojavov, tako o prekrščevalcih, poligamiji, poročanju duhovnikov, nenavadnih smrti novorojencev in propadu špitala, ki ga je bil leta 1493 ustanovil nekdanji metliški glavar Andrej Hohenwarter.⁴⁵ Ob vsem tem tako ne preseneča, da sta tukajšnje meščanstvo in kmetstvo videla v predikantih in njihovem življenju nekakšen red in versko disciplino, ki sta ju v velikem številu pritegnila. Stanje v deželi je bilo ugodno za prihod in naglo širitev nove konfesije.

Začetki reformacije, razvoj v mestih in predikanti

V Kroniki Črnomlja in njega župe pravi Podlogar: »1548. se je ugnezdila nova vera v vsa dolenska mesta. ... V Beli krajini sta se ustanovili dve novoverski cerkveni občini ena v Metliki, druga v Črnomlju,«⁴⁶ vendar v tem času še ne moremo govoriti o prisotnosti protestantizma, saj nam prav nič ne govori v prid tovrstni trditvi.⁴⁷ Šele pisma iz mesta Metlike, od katerih najstarejše (objavljeno) je nastalo v avgustu 1559,⁴⁸ so prve zanesljive in nedvomne priče o prisotnosti reformacije na Metliškem. Glede na vsebino najstarejših pisem lahko sklepamo, da so delovali protestantski pridigarji v mestu Metliki že pred letom 1559, vendar težko rečemo karkoli natančnejšega. Metlika se je posledično uveljavila kot najpomembnejše središče protestantizma v Beli kra-

jini, poseben pomen pa je imela tudi za hrvaški protestantizem. V avgustu 1559 so namreč v Metliki pregledovali prevod biblije Štefana Konzula iz Istre, kjer se med vrsto recenzentov omenja tudi Ivana Tulščaka (Hansa Faistenpergerja) in Gregorja Vlahoviča, ki sta bila *cristliche prediger in der Moettling*.⁴⁹ Prisotnost metliškega komturja Matije Zmajčiča (Schmaitz) med recenzenti priča o tem, da je komenda nemškega reda (vsaj) tolerirala delovanje predikantov. Poleg omenjenih so bili med recenzenti tudi duhovniki sosednjih hrvaških župnij, glagoljaši Štefan Stipanič (Stippanitsch), kaplan v Ozlju, kaplan Hans Kolonič (Kollonitsch), kaplan na Križu (Završje), in vrsta drugih.

Zagon reformaciji na Metliškem in Dolenjskem je dal v bližnjem Ribniku na Hrvaškem rojeni Gregor Vlahovič (Vlachovitsch).⁵⁰ Deloval je v Metliki še pred 1559 in bil posebno angažiran pri pregledu prevoda Svetega pisma v hrvaški jezik, kar je razvidno iz korespondence Matije Klombnerja, ki je vodil celoten projekt na Kranjskem. Vlahovič je bil prisoten pri pregledu prvega prevoda, nato pa v duhu prepričanja spreobrnitve sultana in njegovih podanikov, ki so ga gojili vsi reformatorji, predlagal tudi tisk biblije v cirilici in pozneje v turškem jeziku in pisavi.⁵¹ Do leta 1563 je bil hrvaški prevod nove zaveze pripravljen in več ljudi, večjih hrvaškega jezika ga je v Metliki pregledalo ter podalo izjave o pravilnosti jezika.⁵² Vlahovič je bil aktiven tudi kot prevajalec.⁵³ Kot predikant ni deloval le v Metliki, temveč je redno pridigal po dolenskih in hrvaških mestih. Že 1560 je pridigal v Novem mestu, bil ujet in zaprt ter pozneje izpuščen, leta 1563 pa je pridigal v Zagrebu pred banom Erdödyjem, zagrebškim škofom Brumanom in vrsto drugih uglednih ogrskih plemičev. Na Hrvaškem je pričel uživati velik ugled in je pridigal redno po različnih krajih Vojne krajine; kot je pisal Klombner, je bil »zelo

⁴⁴ ARS, AS 2, š. 93, fasc. 54/10, sn. 9, pismo kranjskega glavarja metliškega sodniku in mestnemu svetu z dne 12. novembra 1567. Sicer je to pismo odziv na pismi Nikolaja Neliča (Nellich) iz Metlike in Nikolaja Tuskanica, iz oktobra istega leta.

⁴⁵ Valvasor, *Die Ehre*, III, str. 385–389. Valvasor poda celotno ustanovno listino špitala.

⁴⁶ Podlogar, *Kronika*, str. 53–54. Verjetno dobesedno povzeto po Dimitz, *Geschichte*, str. 213: »In Krain seben wir in zwischen die religioeze Bewegung stetig fortschreiten, im Jahre 1548 hat sie sich bereits der bedeutesten Stadt Unterkrains bemaechtigt.« Primerjaj Gruden, *Zgodovina*, str. 716.

⁴⁷ Pisem, ki bi potrjevala prisotnost protestantskega nauka v belokranjskih mestih pred letom 1559 za Metliko (glej Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*) in 1569 za Črnomelj, nimamo. Arhiv RS hrani vrsto pisem, ki se nanašajo na protestantizem v Beli krajini in tukajšnje predikante v AS 2, šk. 93, fasc. 54/10, snopičih: 1 »Diverse Predicanten«, 4 »Luthertum in Tschernembl«, ki ima 12 listov z najstarejšim pismom iz 1569, in 9 »Luthertum in Moettling«, ki ima kar 60 listov, z najstarejšim pismom iz 1567. Nič nam tako ne sporoča o začetkih protestantizma okoli 1548.

⁴⁸ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 2, pismo z dne 28. avgusta 1559, izdano v Metliki.

⁴⁹ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 2, pismo z dne 28. avgusta 1559, izdano v Metliki (priče so potrdile, da je prevod narejen v dobri hrvaščini), in pismo iz 24. februarja 1560, izdano v Ljubljani, kjer Matija Klombner piše Primožu Trubarju, da v Metliki deluje Gregor Vlahovič »unnd predigt neben herrn Hannsen«, poleg Hansa Faistenpergerja (Ivana Tulščaka).

⁵⁰ Gruden, *Zgodovina*, str. 732; Lopašič, *Oko Kupe*, str. 246; Elze, *Prediger 2*, str. 58–60.

⁵¹ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 60–61, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu z dne 12. decembra 1561, »Vnnserr Herr Gregor in der Metling helt an, das man die turkhisch schriffit vnd sprach auch druckken und herr Hanss, ain vskokbisch priester, der sich vor angepotn hinaus zueziehen, wolt auf guet leit ratn, die die sprach khunen vnd die schriffit angabn ...«

⁵² Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 158–169, štiri pisma, izdana v Metliki v januarju 1563.

⁵³ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 123, pismo Matije Klombnerja Ivanu Ungnadu z dne 16. novembra 1562, »Antonius Dalmata sei durch zwey Jahre in seinem Hause gewesen und habe uebersetzt, dessgleichen auch Vlahovii, Prediger in Moettling ...«

goreč in je na Hrvaškem mnoge spreobrnil.⁵⁴ Tako so mu ponujali položaj predikanta v Bihaču, Senju, na Reki, v Zagrebu in Sisku,⁵⁵ vendar je ostal v Metliki vse do leta 1567, ko je moral oditi. Umaknil se je v Novo mesto,⁵⁶ od koder je bil že leto pozneje pregnan⁵⁷ in se je umaknil v Brežice, kjer se ga omenja leta 1569.⁵⁸

Vlahoviču in njegovemu pomočniku Ivanu Tulščaku (Hansu Feistenpergerju), ki je najpozneje leta 1561 odšel v Ljubljano, kjer je pridigal poleg Jurija Juričiča namesto Trubarja,⁵⁹ je okoli 1567 sledil predikant Mihael Matičič (Mathitschitsch).⁶⁰ O njem vemo, da se je poleg z dušeskrbstvom ukvarjal tudi s trgovino, tako srečamo omembe njegovega tovorjenja hrvaškega vina preko Sotle na Kranjsko.⁶¹ Metliški protestanti že nekaj let pozneje z njegovim življenjem in delom niso bili zadovoljni. Januarja 1573 so stanovi prejeli pismo metliškega sodnika in sveta, da je Matičič spočel izvenzakonskega otroka s svojo sosedo,⁶² čemur je sledil dopis dela metliške protestantske skupnosti, ki je pisala, da »je predikant gospod Mihael ... podajal nekaj časa čisti nauk in ni imel madeža, kakor se spodobi za pobožnega in zvestega pastora in dušeskrbnika, vendar je po hudičevem navdihu popustil spodobno milost in čisti nauk zamazal ne le s kaznivim, nespodobnim življenjem in prešuštvom, temveč tudi z neprimernimi pridigami ...«. ⁶³ Posledica Matičičevega ravnanja in

burne reakcije dela metliške protestantske skupnosti je bila, »da je naša Kristusova cerkev sedaj nesložna in na dva ali tri dele razdeljena«, zato so prosili, da postane njihov predikant Nikolaj Tuskanič (Tuschkanitsch), sicer predikant na gradu Krupa pri Semiču, Matičič pa se je do začetka leta 1574 umaknil na Vivodino, posest grofov Zrinjskih.⁶⁴

Po zahtevi skupine metliških protestantov in odselitvi Matičiča je Tuskanič dobil leta 1574 povelje deželnega oskrbnika: »Ker sedaj cerkev v Metliki ni preskrbljena s pastorjem ... vam je ukazano, da se kar sedita hitro odpravite in preselite v Metliko in tam skrbno načelujete krščanski skupnosti«. ⁶⁵ Vendar se je Matičič pozneje še večkrat pojavil v Metliki oziroma je prihajal na Metliško iz bližnje Vivodine in pridigal. Leto pozneje je upravitelj gospostva Metlika Štefan Kunič pisal deželnemu glavarju, da »je bilo vaši blagorodnosti po nekkih osebah nakazano, da nihče noče hoditi k pridigam gospoda Mihaela Matičiča. Vaši blagorodnosti to ni bilo pravilno sporočeno ... K njegovim pridigam gre celotna skupnost razen štirih ali petih ljudi, ki zaradi sovraštva in velike zavisti nočejo priti. Bogu hvala se je na velikonočni praznik pridigalo in prejelo Rešnje telo na gradu v Metliki. Pri taisti pridigi je bilo štiristo petdeset in več ljudi. Po pridigi sem jih zadržal [in vprašal], če bi skupnost hotela imeti kakšnega drugega predikanta ali tega gospoda Mihaela in dobil enoglasni odgovor, gospod Mihael nam je dovolj dober, nočemo drugega imeti.« ⁶⁶ Navkljub priporočilu

⁵⁴ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 169, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu z dne 25. januarja 1563.

⁵⁵ Steklasa *Protestantizem*, str. 83; Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 7, pismo Matije Klombnerja Primožu Trubarju z dne 24. februarja 1560.

⁵⁶ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 2, pismo Gregorja Vlahoviča kranjskim stanovom z dne 25. oktobra 1567. Glej Dimitz *Geschichte*, str. 149: »In Rudolffswert war schon vor 1569 Gregor Vlachowitsch angestellt«.

⁵⁷ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/3, sn. 12, nedatirano pismo Gregorja Vlahoviča kranjskim stanovom zaradi zahteve novomeškega sodnika, da odide iz Novega mesta. V pismu pravi tudi, da se je nekaj let poprej zadrževal v Metliki, vendar je bil od tam izgnan, nato je prišel v Novo mesto, tam deloval eno leto, nakar je »ain neuen Bevelch dem Richter zu Rudolffswert zuekhomen daraus Er mir angetzaigt Er dorffte mich in der Statt nich gedulden«.

⁵⁸ Gruden, *Zgodovina*, str. 738–739.

⁵⁹ Elze, *Prediger 2*, str. 54.

⁶⁰ ARS, AS 2, š. 875, str. 312, prošnja Mihaela Matičiča, predikanten in der Moetling, iz avgusta 1569 za plačilo 50 guldnov, kjer se omenja tudi 15 guldnov za šolskega mojstra. Elze, *Prediger 1*, str. 182–183.

⁶¹ ARS, AS 2, š. 875, str. 526, prošnja Mihaela Matičiča z dne 29. januarja 1573.

⁶² ARS, AS 2, š. 875, str. 527, dopis sodnika in sveta mesta Metlika z dne 30. januarja 1573, ki je bil obravnavan 2. februarja 1573, »... ainer Ersamen Lanntschaftt Provisionierter Predicant Ir deren von Moetling vorsteen neben seiner ebrlichen Haufswirten mit Margeretchn, seiner nachsten Nachperin ainen jungen Menchlein den Ehrbrich beganngen.«

⁶³ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, nedatirano pismo metliških meščanov verjetno iz leta 1574, podpisanih je 21 meščanov in 11 podložnikov »allerley herrschafft in Moettlinger Poden«. O Matičičevem ravnanju govori tudi pismo z 20. februarja 1574, kjer se omenja, da je »herr Michael ainer Ersamen

Landschaftt pesolter Predicant in der Metling mit fursezlichen ergerlichen erpruch mit einer ledigen weibs Pershon neben seinen Erlichen weib ponilchafft gemabt unnd ain khindt erzeugt ...«. Tudi Gruden, *Zgodovina*, str. 739.

⁶⁴ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo metliških protestantov Gregorju Vlahoviču z dne 12. aprila 1574, pravijo »Dafz unnsere Cristlich Khuerkh jez ain weill Er auf zbay oder drey thail zweit und zerspaldt worden in dem ist in gesbray ... in der gemain an ganngen. ... wir sollen ainer Ersamen Landtschaftt umb herrn Niclassen Tuschkanitsch Suplieren damit Er unnsere Taglicher Predicant soll werden« Med podpisimi srečamo vrsto istih imen kot v pritožbi zoper delovanje Matičiča, slednji je rekel, da »zu mein Pfarr gehn herzogthumb thretten will, die mir von meinem genedig herrn herrn Grafen von Serin verlichen und begen worden«. Sicer je bil Tuskanič že pred 1559 župnik v Semiču, med 1562–1565 pa v Črnomlju (glej Slekovec, Doneski, str. 42).

⁶⁵ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo deželnega oskrbnika Nikolaju Tuskaniču, predikantu v Krupi, z dne 20. aprila 1574 »Dieweill nun die Khirchen alda zu Moetling mit khainen Pastorn versehen und nach dem Ir wolgedachten A: E: L: an euch unnsere bevelch, damit ir nuch auf das furrderlichist dahin gebe Moetliung uberziehet und siedlet und alda der Christlichen gemain treulich fuersten ...«

⁶⁶ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Štefana Kuniča (Khunitsch), upravitelja gospostva Metlika, deželnemu glavarju Herbardu baronu Auerspergu z dne 19. aprila 1575 »Dieselb E. gl. und hl. nit recht bericht undt mit ungrundt fier E. gl. unnd hl. khumen. Es geet nach die ganze Gemain zu seiner Predig außserhalb fier oder funnf die auß feindtschafft unndt grossen Neyd zu seiner predig nit geen wollen. Gott Lob ietz Negst verschienen am haylig Ossterfeyertag in Gschloß zu Mottling gepredigt unndt Communieret. Pey derselbig predig sind gewest firtthalbhundert Perschon unndt meres. Ich nach der Predig Inen fier gehalten ob die gemain einen anderen Predicanten

upravitelja Matičič ni dobil službe nazaj, ostareli Tuskanič pa je ostal plačani metliški predikant vse do smrti v začetku 1575,⁶⁷ ko so Metličani prosili Gregorja Vlahoviča, naj se vrne in prevzame protestantsko občino.⁶⁸ Vlahovič je že v marcu 1575 zopet pridigal v Metliki,⁶⁹ tam prišel v konflikt z Matičičem in se zoper njegovo ravnanje pritožil stanovom.⁷⁰ Kot tedaj edini predikant za skupnosti v Metliki, Gradcu in Krupi je pisal stanovom, da se je tamkaj vedno vzdrževalo dva predikanta, in prosil, da se imenuje nov predikant, ki bo nasledil Nikolaja Tuskaniča, izbrala pa bi ga Kristof Špindler in Jurij Dalmatin.⁷¹ Pet mesecev pozneje je stanove prosil za potrditev stroškov za plačilo drugega predikanta, kjer je omenjeno, da poleg njega deluje Štefan Kovačič, »*novi imenovani predikant*«. ⁷² Ker pozneje Kovačiča ne srečamo več, se zdi, da je iz Metlike odšel še pred Vlahovičem. V Metliki je deloval do konca leta 1580, ko je prosil stanove, da se mu zaradi selitve v Radeče ob Savi izboljša plačilo.⁷³ Vlahoviča je prihitela smrt, še preden je prispel v Radeče; umrl je leta 1581 v Ljubljani in bil tam pokopan.⁷⁴

oder den herr Micheln haben radaruff anballig geannt wordt, der herrn Michall ist uns guett genueg wollen khain annderen haben.« Zelo zanimiva je lokacija pridiganja, metliški grad, in tudi množica ljudi, ki se je velikonočne pridige udeležila – kar 450 in več oseb. Glede »nekaj oseb, ki nočejo k pridigi«, pa jasno govori število podpisnikov pod zahtevo iz 1574, kjer srečamo 21 »Berhorsambe« meščanov in 11 podložnikov »*allerley herrschafft in Moettlinger Poden*« (glej opombo zgoraj).

67 ARS, AS 2, š. 876, str. 74, prošnja protestantske skupnosti mesta Metlika za imenovanje Gregorja Vlahoviča, predikanta, ki bo »*der Gemein mit leer, Predigen oder geleere wandl wie zuvor widerzustehen*«. Elze, Prediger 2, str. 56, navaja, da je Nikolaj Tuskanič umrl 11. marca 1575.

68 ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 1, pismo Kristofu Špindlerju (Christoff Spindler), kranjskemu superintendentu, z dne 14. decembra 1576, kjer se omenja *Georgen Vlachovitsch Christliche Predicant in den Moetling*. Špindler je bil poslan v Metliko, da ga izpraša (*zu examiniern*). Vlahovič je občino nato prevzel in bil pozneje upravičen do plače, ki jo je dobival Nikolaj Tuskanič.

69 ARS, AS 2, š. 876, str. 123, prošnja Gregorja Vlahoviča stanovom, obravnavana dne 26. julija 1575.

70 ARS, AS 2, š. 876, str. 124, obtožba *Gregorn Vlachovitsch Cristliche Predicant in der Moetling* proti Mihaelu Matičiču, obravnavana dne 26. julija 1575.

71 ARS, AS 2, š. 876, str. 285, prošnja Gregorja Vlahoviča stanovom za imenovanje drugega predikanta v Metliki, Gradcu in Krupi, saj sta bila »*allzeit zween Predicanten in der Moetling, Graz und Khrupp gehalten worden*«, obravnavana dne 14. decembra 1576.

72 ARS, AS 2, š. 876, str. 313, prošnja Gregorja Vlahoviča stanovom za dodelitev 20 renških goldinarjev za plačilo drugega predikanta v Metliki, obravnavana dne 22. maja 1577. Stefana Kovačiča omenja Dimitz (*Geschichte* 3, str. 150), v *Grudnovi Zgodovini* pa ga ne srečamo.

73 ARS, AS 2, š. 877, str. 155, prošnja Gregorja Vlahoviča stanovom za izboljšanje plačila 80 renških goldinarjev s še dodatnimi 20 renskimi goldinarji, »*Nachdem er sich von Moetling gehen Ratschach zuubersidlen willes*«, obravnavana dne 14. decembra 1580.

74 Hitzinger, *Beitraege*, str. 7–8, »Auszuege aus dem Martrikenbuche der Evangelischen in Krain vom J. 1578 bis 1597«, piše »*Gregor Vlachovitsch, ein christlicher eifriger*

Ko je Vlahovič še deloval v Metliki, mu je bil po odhodu Kovačiča v pomoč imenovan predikant na gradu Krupa pri Semiču, Peter Vokmanič (Wocmanicius), ki je najpozneje leta 1581 postal edini predikant v Metliki⁷⁵ in je za dolgo zaznamoval tamkajšnjo reformacijo. Ker je deloval po odhodu Vlahoviča sam, je na začetku leta 1581 prosil stanove, da se za plačo njegovega pomočnika izdvoji določena vsota, ki jo je prej prejemal Gregor Vlahovič,⁷⁶ kar so stanovi tudi odobrili. Nedolgo po tem pa je moral po deželno knežjem ukazu prenehati pridigati v mestu Metlika in se preseliti iz mesta,⁷⁷ s čimer se je začela zelo zanimiva epizoda razvoja metliškega protestantizma, v kateri lahko vidimo spretno izkoriščanje pravne imunitete posesti svobodnega deželana, kjer deželno knežji dekret v mestu ni imel veljave. Vokmanič je namreč navkljub prepovedi pričel pridigati na posesti Sigmunda Semeniča pred mestom in v starem metliškem gradu, v kapeli sv. Katarine, tedaj v lasti Adrijana Schweitzerja. O tem je bil obveščen knez in sledil je ukaz deželnemu upravitelju in vicedomu, da se morata tako Vokmanič kot učitelj umakniti iz Metlike.⁷⁸ Ukaz je bil posredovan naprej, nakar je moral Vokmanič prenehati s pridigami na gradu in se umakniti iz Metlike.⁷⁹ Ker mu mesto ni smelo zagotoviti bivališča, v okviru pomirja (mestnega ozemlja, Burgfried) pa tudi ni smel pridigati, se je deželni upravitelj obrnil na Sigmunda Semeniča s prošnjo, da Vokmaniču zagotovi bivališče.⁸⁰ Semenič je pisal teden pozneje, da bo na svojem zemljišču postavil leseno stavbo, »*ki ne bo nikakršna cerkev, temveč le lesena baraka, tako da se bo v času slabega vremena dalo spodaj stati. Poleg bo postavljena tudi lopa, za*

Praedicant, ist den 18. Febr. 1581 gestorben und bei St. Peter begraben«.

75 ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, nedatirano pismo predikanta Kristofa Špindlerja deželnim stanovom.

76 ARS, AS 2, š. 877, str. 217, prošnja *Petri Wocmanicii Predicanten zu Moetling* stanovom, za plačilo in vzdrževanje pomočnika, iz plače Gregorja Vlahoviča, obravnavana dne 16. marca 1581.

77 ARS, AS 2, š. 877, str. 221, odgovor deželnih stanov na prošnjo metliškega mestnega sodnika in sveta o odslovitvi predikanta in šolskega mojstra z dne 17. marca 1581, kjer se omenja »*auch die Predigen nicht inn sonder ausser der Statt beschehen*«.

78 Dimitz, *Urkunden*, str. 65, pismo nadvojvode Karla kranjskemu deželnemu glavarju in vicedomu z dne 18. januarja 1582, kjer se omenja, da »*ein Praedicant Petrus Wotzmanicius in Moetling in der Vorstadt in des Semenitsch behausung aufhalten un disch jetzo unterstehen solle in der Stadt im alten Schloß bei Adrian Schweitzer zu predigen und der sectische Schulmeister in weiland Christoph Gelbers bahausung Schul zu halten*...«.

79 Dimitz, *Urkunden*, str. 65, pismo vicedoma Nikolaja Bonoma in deželnega upravitelja Wolfa barona Thurna z dne 16. februarja 1582.

80 ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Kristofa barona Auersperga, deželnega upravitelja in upravitelja deželnega glavarstva na Kranjskem Sigmundu Semeniču »*unnsern besonnderen lieber freundi*«, z dne 2. septembra 1581.

bivališče predikantu.«⁸¹ Vokmanič se je v stiski večkrat obrnil na stanove in prosil za dodelitev cerkve pri Metliki, pisal pa je tudi grofu Zrinjskemu, če bi mu ta dodelil hišo in hubo nekje pri Kolpi blizu Metlike, da bi se lahko preživljal.⁸² Najboljši opis dogajanja srečamo v Vokmaničevem pismu stanovom, ki je nastalo nekaj dni po omenjenem dopisu grofu Zrinjskemu, kjer pravi: »... iz Metlike ni bila pregnana in izgnana le moja oseba, temveč mi je bilo povsem prepovedano pridigati na mestnem ozemlju [Burger Grundt und Jurißdittion] ... Nato sem se podal na posest gospoda Sigmunda Semeniča, ki leži tam pri robu mesta v okviru mestnega pomirja kot deželanova svobodna posest in po pridobitvi njegovega privoljenja in dovoljenja ... sem do sedaj pod milim nebom na polju ubogemu ljudstvu pridigal božjo besedo.«⁸³ Zato je prosil kranjske odbornike, da se pričnejo pogajati z omenjenim Semeničem, »... da se ponovno vzpostavi mesto pridigarja in naredita streha in staja, pod katero bi se krščanska skupnost mogla zbrati in poslušati božjo besedo ter se udeležiti božje službe.«⁸⁴ Ker sta bila tedaj mestni sodnik in starešina (namestnik mestnega sodnika, druge sodni upravitelj) protestanta, se je predlagalo, da naj se »pri njiju poprosi, da pri takšnem krščanskem opraviilu in gradnji pripomorejo in dajo les iz njihovega mestnega gozda.«⁸⁵ Kljub protestantski večini v organih mestne avtonomije se v mesto ni vrnilo protestantsko bogoslužje, saj je bila v nasprotnem primeru

zagrožena kazen 600 renskih goldinarjev,⁸⁶ Sigmund Semenič pa je vsemu navkljub ločil del svojega posestva pred Metliko in dovolil izgradnjo lesene kapele.⁸⁷ Ko je o tem slišal protestantom nenaklonjeni komtur križniške komende v Metliki, Tomaž Dornberg, je pisal Semeniču: »Skupnost mesta Metlika hoče na vašem posestvu izven Metlike ... leseno kapelo ali pridigarsko hišo postaviti in ker je to po volji našega milostljivega gospoda in deželnega kneza prepovedano, se kaj takšnega ne bo zgodilo.«⁸⁸ Semenič se je nato obrnil na upravitelja kranjskega deželnega glavarstva Wolfa Thurna, ki je podprl izgradnjo kapele in sedem dni pozneje pisal komturju nemškega reda v Metliki, da bo »kapela postavljena izven Metlike zoper vašo voljo in vas same ni potrebno prositi ...«⁸⁹ Upravnik pa je pisal isti dan tudi Semeniču in potrdil svoj ukaz, da se komtur ne bo vmešaval v gradnjo na svobodni posesti deželana.⁹⁰ Protestantska molilnica pred mestom Metlika je bila tako postavljena najpozneje do leta 1587 in v njej je pričelo potekati protestantsko bogoslužje pod vodstvom Vokmaniča.⁹¹

Navkljub vsem oviram je delo reformatorjev potekalo naprej. Tako je Vokmanič junija 1582 prosil stanove, da v Metliko imenujejo novega šolskega mojstra, Sebastjana Schwartza,⁹² štiri leta pozneje

⁸¹ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Sigmunda Semeniča Kristofu baronu Auerspergu, deželnemu upravitelju in upravitelju deželnega glavarstva na Kranjskem, z dne 9. septembra 1581. Podobno srečamo v odgovoru Sigmunda Semeniča odposlancem mesta Metlika, v AS 2, š. 877, str. 260, kjer pravi »khain rechte Khierchen sondern allein von holtz ain Schupffen somit das man in Zeit ungewitters ... darunder steen moegen. Zurgericht ... das Predicanten wohnung erbautz worden.«

⁸² ARS, AS 2, š. 877, str. 292, v zasedanju stanovskega odbora 3. aprila 1582 je bila obravnavana prošnja Petra Vokmaniča »per furschenken ainer Khierchen umb Moetling«, poleg pa je bil tudi »ainer Fuerschrift an herr Grafen von Serin dabın zuvilfahren ob er zunaegst ... der Culp gegen Moetling mit ainen heul und hieben underkhomben moechte.«

⁸³ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Petra Vokmaniča kranjskim deželnim odbornikom z dne 3. aprila 1582, »So hab ich demnach auf des herrn Sigmunden Semenitschen Grundt alda bei der Statt rin im Burgfridt gelegen als ainen Landtman fraiem aigenthumb nach beschachenem seinem zuegeben bewilligung und erlaubnus ... under ofnem Himel auf ainem Agkher, dem armen Volchk Gottes wort bischer furgetragen.« Očitno je bilo tudi znotraj metliškega pomirja (im Burgfridt) več imunitet, kjer organi mestne avtonomije niso imeli oblasti.

⁸⁴ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Petra Vokmaniča kranjskim deželnim odbornikom z dne 3. aprila 1582, »... damit dem Predigamt wider nach ersetzt und etwa ein dach und Stell gemacht, darunder sich ain Christlich Gemain versambeln und gottes wort horen und beywonon moege.«

⁸⁵ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Petra Vokmaniča kranjskim deželnim odbornikom z dne 3. aprila 1582, »Und nachdem der jetzig Richter und Staraschina in der Metling unserer Relligion sein. So wolten ... durch Schreiben bei inen auch ain Furbitt thuen, das Sy zu solchem Christlichen Werck und Gepeu auch helfen und botz aus irem Stattwaldt geben wolten.«

⁸⁶ Dimitz, Urkunden, str. 65, pismo metliškega sodnika in mestnega sveta deželnemu upravitelju Wolfu Thurnu in vicedomu Nikolaju Bonomu z dne 12. februarja 1582.

⁸⁷ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Sigmunda Semeniča upravitelju kranjskega glavarstva Wolfu Thurnu z dne 14. oktobra 1585, »... hab ich denn herrn Pettern Wocmanicus als ainer Ersamen Landschafft in Crain p. Provisionierten Predicant ain stueck Erdtriechs bei meiner Behausung in der Mottling alsaldt aingeraumbt auf das man darauf Gott dem herrn zu lob und Ehren das Gottlich wort Predigen dem ain hulzene Capeln erhaben und Pauen muge, bey welchenen ich gannzlichen verbleyb.«

⁸⁸ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Tomaža Dornberga, komturja metliške komende, Sigmundu Semeniču z dne 7. avgusta 1585, v nadaljevanju pravi »Is es euch (vonn verhuettung grosses schandes) und imwissung allerlei gefahr mein freundlich und Nacht Perlche bith gedachten stat Mothling solliches zuerlassen abzulegen verschaffen damit hinfuro gutte freundliche Nacht Perschafft zwischen uns allen gehalten wierdet.«

⁸⁹ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Wolfa Thurna, upravitelja kranjskega glavarstva, metliškega komturju Tomažu Dornbergu z dne 21. oktobra 1585.

⁹⁰ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Wolfa Thurna, upravitelja kranjskega glavarstva, Sigmundu Semeniču z dne 21. oktobra 1585, kjer pravi med ostalim »... herrn Comentheuer werde sich ferobin an ainer Er: Landschafft aigentlichen grundt kheines eintragen undderwienden sonndern zuruche begeben.«

⁹¹ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo z dne 16. septembra 1587, kjer se omenja »das Khirchl vor der Statt«. Obstoje zgradbe omenja tudi Valvasor (*Die Ehre*, III, str. 325), vendar ne pri opisu mesta Metlike, kjer bi ga pričakovali, temveč Semiča, kjer pravi, da je gospod Sigmund Semenič vzdrževal evangelijskega pridigarja, ki je pridigal v leseni kapeli poleg gradu, kar seveda ne drži.

⁹² ARS, AS 2, š. 877, str. 303, prošnja Petra Vokmaniča za imenovanje Sebastjana Schwartza za šolskega mojstra v Metliki, obravnavana dne 9. junija 1582.

pa je prišel v spor s tedanjim učiteljem Jurijem Germekom.⁹³ S stanjem v Metliki in pridiganjem pred mestom pa se nikakor ni sprijaznil komtur metliške komende Tomaž Dornberg, ki je kljub imuniteti Semeničevega posestva poskušal ovirati pridiganje. Tako se je na začetku leta 1587 Vokmanič pritožil zoper komturja in omenjal, da ga moti pri izvajanju pastoralnega dela.⁹⁴ Gonjo zoper delo reformatorjev pa ni izvajal le komtur nemškega reda, nekaj let pozneje, v novembru 1592 so iz Gorice poslani najemniški vojaki v »do sedaj ohranjeno in na svobodnem zemljišču zgrajeno evangeličansko zbirališče ob polnoči čez okno zlezli, potrgali mizo in nekaj stolov, jih zložili na kup v kotu in zažgali: s tem ni bila ogrožena le lesena kapela, temveč tudi celotno ubogo mesto, skupaj z ubogimi ljudmi in njihovo revščino, kajti vse je narejeno iz lesa in bi bilo zgorelo pozimi v isti noči«. Nadalje poroča Vokmanič, da so prebivalci le z velikim trudom uspeli pogasiti ogenj.⁹⁵ S tem pa omenjeni najemniki še niso bili zadovoljni, saj so »... na sv. Janeza dan se namenili ... omenjeno leseno kapelo obložiti s smodnikom in prižgati na vseh štirih kotih.«⁹⁶ Lesena kapela je kljub vsemu obstala, Vokmanič pa je pridigal pred Metliko vse do leta 1598, ko je bil ponovno pregnan in se je umaknil na vivodinsko posest grofov Zrinjskih, od koder je še vedno hodil pridigat v Metliko.⁹⁷

Kot zadnji metliški predikant ga je nasledil Peter Lukič (Lueckitsch), po rodu iz Ozlja na Hrvaškem, ki je poprej že leta 1579 deloval na Krupi⁹⁸ verjetno kot Vokmaničev pomočnik, in nadaljeval s pridiganjem pred mestom.⁹⁹ Lesena kapela je stala še leta 1598 in v njej je potekalo bogoslužje pod vodstvom predikantov, ko je deželni komtur Markvard Egkh poročal: »Luteranski predikant pridiga pred mestom Metlika na posestvu gospoda Semeniča izven prave katoliške cerkve. Pri tem najdemo med poslušalci ne le del preprostega kmetstva [Paur volkh], temveč tudi večino meščanstva, tako da ostaja cerkev katoliškega duhovnika prazna ...« Zahteval je, da se tega

več ne sme trpeti.¹⁰⁰ Nedolgo po tem je pisal upravnik kranjskega vicedomskega urada sodniku in svetu mesta Metlike, da morajo pod kaznijo 300 renskih goldinarjev predikanta izgnati, tako da bodo »ovčice ponovno privedene h krščanski katoliški veri in cerkvi, ki edina zveliča, in bodo tam ostale«, pismo pa se je moralo odpreti v prisotnosti celotnega meščanstva.¹⁰¹ Očitno pa upravnikov ukaz še ni zadoščal, saj je v novembru 1598 Pavel Kočevar (Kottscheer), upravnik kranjskega vicedomskega urada, izdal Petru Lukiču ukaz,¹⁰² naj odide iz Metliškega in dednih knežjih dežel pri grožnji telesne in smrtno kazni. Tudi komtur Markvard Egkh je prejel ukaz, da poskrbi, da bodo Metličani ukaz res spoštovali in izvršili. Tako je bila konec leta 1598 reformacija v Metliki poražena in je delo reformatorjev zamrlo, prav z deželnoknežjimi ukazi in poročili metliškega komturja v letu 1598 pa lahko postavimo začetek protireformacije oz. deželnoknežje reformacije na Metliškem.

Nadaljnje redno delo je tako bilo onemogočeno, vendar opazamo dokončen zaton protestantizma v mestu Metliki skoraj dve desetletji pozneje. Viri nam poročajo o poznejših občasnih obiskih, tako se še v letih 1609¹⁰³ in 1614¹⁰⁴ omenja prisotnost predikantov na Metliškem. Leta 1609 se je poročalo, da prihaja s posesti Zrinjskih na Metliško enkrat letno izgnani predikant Mihael Verbec (Verbetz) in pridiga.¹⁰⁵ Verbec sicer ni nosil naslova metliškega predikanta, vendar je bil zadnji, ki je oskrboval metliške protestante še dobrih deset let po izgonu zadnjega predikanta. Prav to oskrbovanje z vivodinskih posesti Zrinjskih je botrovalo dejstvu, da je bilo še leta 1615 pred protireformacijsko komisijo v Ljubljano poklicanih kar 32 meščanov mesta Metlika, kar pa ni zadnja omemba protestantskih vernikov v Metliki.¹⁰⁶ Zadnjo omembo protestantov srečamo leta 1617, ko so bili po deželnoknežjem ukazu poklicani pred videcoma v Ljubljano Jurij Golobarič, Andrej Jurašič in njegova

⁹³ ARS, AS 2, š. 878, str. 340, odgovor na obtožbo Petra Vokmaniča proti Juriju Germeku, šolskemu mojstru, ki je bila obravnavana pred stanovskim odborom dne 12. junija 1586. Germeku je bila tožba naznanjena, bil je odpuščen, na mesto njega pa imenovan Matija Kompare. Zaslišanje obeh je potekalo 20. septembra 1586, podroben opis obtožb srečamo na str. 427, nato pa na str. 508–509.

⁹⁴ ARS, AS 2, š. 878, str. 538, obtožba Petra Vokmaniča zoper Tomaža Dornberga, »wegen ime furnehmende hinderungen in der Predigambt an ainen Landtman grundt der herrn Sig-munden Semeniſchen.«

⁹⁵ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Petra Vokmaniča »ecclesiastus metlingensis« kranjskim deželnim stanovom iz leta 1592, pismo ni datirano, vendar je verjetno nastalo v zadnjih dneh novembra ali v začetku decembra. Glej tudi Gruden, *Zgodovina*, str. 739.

⁹⁶ Glej prejšnjo opombo.

⁹⁷ Gruden, *Zgodovina*, str. 739.

⁹⁸ Lopašič, Prilozi, str. 172–173.

⁹⁹ Gruden, *Zgodovina*, str. 739.

¹⁰⁰ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo komturja Markvarda Egkha kranjskemu vicedomu iz 1598, pismo ni podrobno datirano.

¹⁰¹ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Bernarda Barba, upravitelja kranjskega vicedomskega urada, metliškemu sodniku in mestnemu svetu z dne 27. aprila 1598, prejeli so ga 12. maja 1598. Glej Gruden, *Zgodovina*, str. 739. To je sicer zanje pismo v snopiču 9, »Luthertum in Moettling«, tako da iz tega gradiva ne izvemo več o protestantizmu v Metliki.

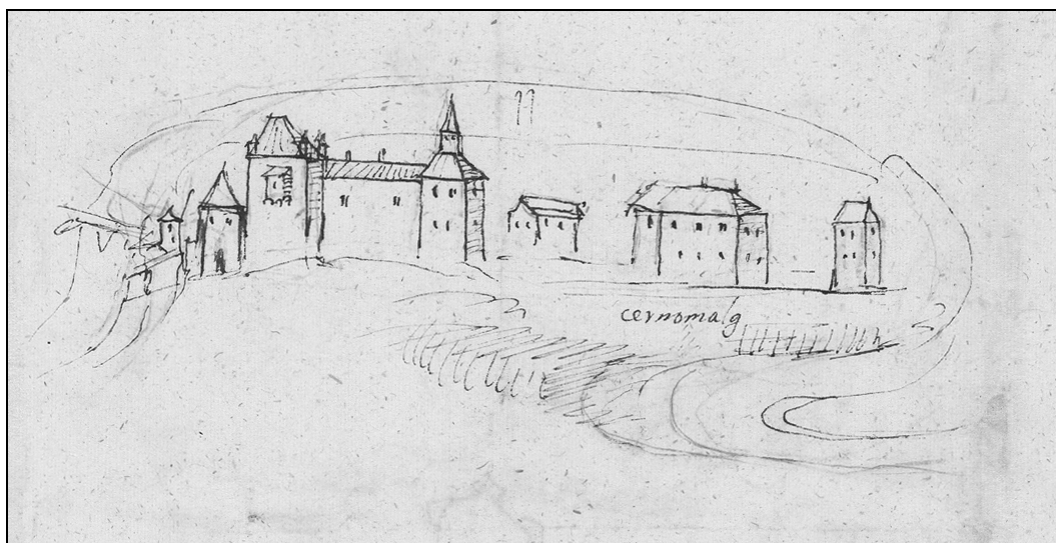
¹⁰² Dimitz, *Urkunden*, str. 100, ukaz Petra Kočevarja upravitelja vicedomskega urada Pavlu Lukiču z dne 1. decembra 1598.

¹⁰³ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 6, Registraturbuch ueber die Religion Reformationen Schriften des Hertogthums Crain vom 1600 bis 1616 Jahr, str. 142, reg. št. 97. Omenja se ukaz deželnega kneza iz leta 1609.

¹⁰⁴ Loserth, *Akten 2*, str. 627, št. 1976, »Da sich etliche Praedikanten auf Moettlinger Boden aufhalten...«.

¹⁰⁵ Dimitz, *Geschichte*, str. 354; Elze, *Predikanten 2*, str. 57.

¹⁰⁶ Dimitz, *Urkunden*, str. 119, št. 261: Vorladungsdecret der Religions-Reformations-Commission, Laibach, 26. october 1615.

Črnomelj okrog leta 1604/1605, kakor ga je videl topograf Ivan Klobučarič. Upodobitev se nahaja na listu 52b v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.¹⁰⁷

žena, Ivan Šurjanc in Martin Šalkovič, vsi metliški meščani.¹⁰⁸ Po 1617 pa ne srečamo več poročil o protestantih v mestu Metlika.

Drugo središče reformacije na Metliškem je bilo mesto Črnomelj, po velikosti in pomenu v 16. stoletju za mestom Metliko, saj ni imelo pomembnejše vojaške, ne upravne vloge. Protestantska skupnost v Črnomlju je nastala časovno za metliško, na podlagi ohranjenega gradiva lahko sklepamo, da je bila tudi manjša. Za protestantsko dejavnost v Črnomlju je značilno, da ni vedno imela svojega predikanta, temveč so službo občasno opravljali t. i. *feldpredicanten*, vojaški predikanti, zadolženi za versko oskrbo obmejnega vojaštva, ki so poleg tega oskrbovali tudi črnomaljsko skupnost. Prvi reformator, ki bi lahko deloval v Črnomlju, bi lahko bil župnik nemškega reda Jurij Dragolič (Dragolitsch) v letih 1556–1559,¹⁰⁹ ki je kot duhovnik že poprej deloval v Ljubljani, gojil določene protestantske nazore, bil tam leta 1547 zaradi tega zaslisan, nato pa odpadel od protestantizma.¹¹⁰ V Črnomlju je deloval kot

komtur črnomaljske komende¹¹¹ in črnomaljski župnik ter bil v tesnem stiku z metliškim komturjem, Matijo Zmajičem,¹¹² ki ga srečamo leta 1559 med recenzenti hrvaškega prevoda Svetega pisma. Zmajič je toleriral delovanje protestantov in celo sodeloval pri njihovem delu, tako lahko predpostavimo, da tudi Dragolič ni, tudi glede na svojo preteklost, odkrito nasprotoval njihovem delu. Gotovo je bil tudi v stiku s tedaj v Metliki že aktivnima Vlahovičem in Tulščakom. Dragolič je prišel v spor s (tedaj očitno katoliškim) Krištofom Črnomaljskim, ki ga je leta 1558 tožil pred ograjnim sodiščem.¹¹³ Po Dragoliču je dobil črnomaljsko faro leta 1559 Janez Likek, po njegovi smrti 1562 pa semiški župnik, poznejši krupski in metliški predikant Nikolaj Tuskanic.¹¹⁴ Ali je Tuskanic že v Črnomlju prevzel protestantski nauk, je vprašljivo, gotovo pa je, da je tako kot njegov prednik Dragolič gojil simpatije do reformacije in ji ni nasprotoval oz.

¹⁰⁷ H Klobučaričevi upodobitvi moramo dodati tudi kratko notico o dolnjskih in metliških mestih, kakor jih je videl v istem času škof Tomaž Hren. »Tako propadajo mesta in trgi na Dolnjekranjskem. Kakor je bilo opaziti pri reformaciji, v Novem mestu, Višnji Gori, Metliki, Kostanjevici, Mokronogu, Črnomlju, Žužemberku, je sedaj pol mesta praznega in nenaseljenega, ostale hiše in obzidje pa propadajo in se spreminjajo v ruševine...« (Dimitz, Urkunden, str. 110–111). Še dobrih sedemdeset let pozneje kranjski polihistor Valvasor, vsaj v primeru Metlike in Črnomlja, na svojem potovanju po deželi ni uzrl drugačnega stanja, kar je tudi opisal v svoji Slavi.

¹⁰⁸ Loserth, *Akten 2*, str. 711, št. 2177, in str. 716, št. 2194, kjer pravi »Jurij Goloberič je podal izpovedni listek. Andrej Jurašič pravi, da njegova žena ni katoliške vere, večkrat jo je pretepel, pa ni nič pomagalo...«

¹⁰⁹ Slekovec, Doneski, str. 41–42.

¹¹⁰ Žnidaršič-Golec, *Duhovniki*, str. 240.

¹¹¹ ARS, AS 306, zvezek št. 18, 1556–1560, tožba z dne 14. marca 1558, kjer se imeje *Herr Georg Dragolitsch Teutsches ordens heuß Comenthauer zu Tschernembl*. Gre za tožbo zaradi hube med Dragoličem in Tomažem Smrekarjem, meščanom Črnomlja.

¹¹² ARS, AS 306, zvezek št. 18, 1556–1560, tožba z dne 30. novembra 1559, *herrn Mathiasen Smeyitschen hauß commentheurs inn der Mettling unnd herr Georgen Dragolitsch Teutsch ordens Pfarrherr zu Tschernembl gegen den Edlen und Vessten Christoffen Semenitschen*.

¹¹³ ARS, AS 306, zvezek št. 19, 1558–1561, tožba z dne 14. marca 1558, v kateri »*herr herr Christoff herr zu Tschernembl Clagt geubt zu dem Erwerdigem Geysstlichem herrn Joergen Dragolitsch der Zeit Pfarherr unnd Commenntheuer zu Tschernembl ... um das verschreybung zwelff hieben Satzweiß umb zwøy hundred guett ducaten die Ad pias causas zum Gottsdienst inhaltt der verschreybung so verlesenn worden*«.

¹¹⁴ Slekovec, Doneski, str. 42, »1562, dne 2. septembra. Semiški župnik Nikolaj Tuškanič prevzame po smrti župnika Janeza Likeka, črnomaljsko župnijo.«

jo oviral. V Črnomlju je ostal do leta 1565, nato pa pričel delovati kot predikant na gradu Krupa pri Semiču.¹¹⁵ V istem letu je črnomaljski grad od Kristofa Črnomaljskega kupil Nikolaj Frankopan, podpornik protestantskega šolstva v Črnomlju, Črnomaljski pa so se odselili na Štajersko.

Kot prvi predikant v Črnomlju je že pred letom 1567 nastopil Ivan Kočevar (Hans Gotschewar),¹¹⁶ ki je konec leta 1567 prosil za preselitev v Višnjo Goro in tam najpozneje februarja 1568, ko so Višnjegorci pisali stanovom o nastavitvi in plačilu predikanta,¹¹⁷ že pričel delovati. Nasledil ga je Ivan Schweiger (Hans Schweiger), do 1562 župnik v Kočevju, nato pa oskrbnik auersperške posesti Nadlišek, katere del je bil tudi v Črnomlju in je predstavljala eno izmed imunitet znotraj mestnega pomirja. Gotovo lahko ravno tam, poleg kapele na črnomaljskem gradu, iščemo prostor protestantskega bogoslužja. Schweiger je pridigal v Črnomlju še julija 1569, nato prosil deželne stanove za denar za preselitev iz Črnomlja v Ljubljano¹¹⁸ in konec leta 1569 dobil naznanitev, da je imenovan za »slovenskega predikanta« v Ljubljani,¹¹⁹ kjer je pozneje razvil zavidljivo kariero.

Zdi se, da je še pred odhodom Schweigerja, v letu 1569, pričel v Črnomlju delovati Martin Grgič (Gorgitsch),¹²⁰ ki je kot vojaški predikant pridigal tudi posadkam v trdnjavah Vojne krajine in drugje. Da je bila črnomaljska skupnost preskrbljena tudi nekaj let pozneje, priča odgovor stanovskega odbora na prošnjo Nikolaja Tuskaniča za položaj predikanta, ko se mu je svetovalo, naj se preseli v Novo mesto, saj sta bili skupnosti v Metliki in Črnomlju že primerno oskrbovani.¹²¹

Čeprav se ju ne omenja izrecno kot črnomaljska predikanta, bi lahko analogno sklepali, da sta kot vojaška predikanta oskrbovala črnomaljsko skupnost

Jurij Juričič, po njegovi smrti leta 1578 pa Tomaž Jagonič, ki je že poprej deloval na gradu Hmeljnik in bil tam s strani stanov plačani predikant.¹²² Natančnejših podatkov o skrbi za črnomaljsko protestantsko skupnost vse do leta 1582 ne srečamo, ne vemo tudi, kdaj je Grgič prenehal z delom. Še pred letom 1582 je bil v Črnomlju nastavljen Anton Neapolitanus (Novomeški). Pred mesecem majem 1582 se je Neapolitanus preselil v Karlovec, kjer je pričel delovati kot drugi predikant, zato je mesto Črnomelj prosilo za namestitev novega predikanta.¹²³ Protestantska skupnost v Črnomlju je prosila, naj »omenjeni Neapolitanus vsaj enkrat mesečno obišče krščansko skupnost v Črnomlju in pridiga božjo besedo ... ter ko mu bo nakazano, pride v Črnomelj in opravi svojo dolžnost krsta in svetega zakramenta ...«. ¹²⁴ Neapolitanus je vse do leta 1584 oskrboval skupnost v Črnomlju, nakar je odšel na Štajersko in vse do smrti 1586 deloval na gradu Rajhenburg.¹²⁵ Junija 1586 ga je nasledil v Metliki rojeni Vid Subtilič (Subtilitsch),¹²⁶ ki je bil izkušen pridigar in je že poprej deloval na Ogrskem, se nato preselil v Ljubljano in bil od tam nastavljen v Črnomelj.¹²⁷ V oktobru 1586 je pričel prejemati stalno plačilo s strani stanov,¹²⁸ vendar se zdi, da plačilo ni bilo zadostno, saj so Črnomaljski že 1587 prosili za namestitev stalnega predikanta in izboljšanje njegovega plačila,¹²⁹ kar jim je tudi bilo odobreno. Do decembra 1587 so se za Subtiliča ponovno zavzele

¹¹⁵ Gruden (*Zgodovina*, str. 739), piše, da se je Tuskanič poluteranil 1567 in nato postal predikant na Krupi.

¹¹⁶ ARS, AS 2, š. 875, str. 239, dopis *Hannsa Gotschewarja* z dne 20. novembra 1567 o preselitvi na Višnjo goro.

¹¹⁷ ARS, AS 2, š. 875, str. 244, »Ain schreyben« Višnjegorcem o *Hansu Gotschewerju*, z dne 23. oktobra 1567. Na str. 280 srečamo prošnjo Višnjegorcev o vzdrževanju predikanta z letnim plačilom 32 renskih goldinarjev »Sy herrn Hannß Gotschewar zu lere bredicannnten besteldt«.

¹¹⁸ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 1 »Diverse Predicanten«, pismo Hansa Schweigerja kranjskim deželnim stanovom z dne 8. julija 1569.

¹¹⁹ ARS, AS 2, š. 875, str. 320, »Herrn Hansßen Schweiger Predicanten zu Tschernembl soll verkündet werden, daß Er von ainer Ersamen Landschafft zu ainen windischen Predicanten albie furgenommen ...«, »albie« se seveda nanaša na Ljubljano.

¹²⁰ ARS, AS 2, š. 875, str. 312, prošnja Martina Grgiča, »Predicanten zu Tschernembl« z dne 11. avgusta 1569, v kateri prosi za plačilo 10 goldinarjev. Glej tudi Gruden *Zgodovina*, str. 739; Dimitz *Geschichte*, str. 150.

¹²¹ ARS, AS 2, š. 875, str. 426, ukaz stanovskega odbora Nikolaju Tuskaniču, obravnavan dne 5. oktobra 1571 »Herrn Niclasen Tuschanitschen der frei Christlichen Predicant in der Moetling zubevelchen. Weil furkhomme, daß hievor daselbst zu Moetling ein guete Predicant also auch zu Tschernembl ...«

¹²² Podlogar, *Kronika*, str. 55; Dimitz, *Geschichte*, str. 151. Podlogar je povzemal po Dimitzu in sklepal, da je bil v tem času, ravno pred nastankom Karlovca (1579), Črnomelj izhodišče za vojaške predikante, ki so pridigali protestantskemu vojaštvu v Vojni krajini. Tomaža Jagoniča srečamo v ARS, AS 2, š. 875, str. 329, *Herrn Thomasen Jagonitsch Predicanten zu Hopfenbach*, ko je prosil za »kleine provision zu seiner underhaltung«, pri čemer se mu je odobrilo 20 guldnov. Gruden (*Zgodovina*, str. 736) pravi, da je bil v času delovanja Jagoniča Hmeljnik posestvo gospodov Črnomaljskih, kar ne bo držalo, saj je Ivan Črnomaljski grad Hmeljnik leta 1563 prodal Ivanu Lenkoviču.

¹²³ ARS, AS 2, š. 877, str. 301, dopis mesta Črnomelj na stanove »Die Statt Tschernembl unnderhaltung aines Christlichen Predicanten weil Herr Anthony Neapolitano sich seinem dienst nach auf Carlstatt uebersidln muessen«, obravnavan dne 28. maja 1582.

¹²⁴ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 4, pismo deželnih stanov karloškemu poveljniku Joštu Jožefu Thurnu z dne 31. maja 1582. Gruden, *Zgodovina*, str. 740.

¹²⁵ Elze, *Prediger 1*, str. 185.

¹²⁶ ARS, AS 2, š. 878, str. 343, prošnja Vita Subtiliča deželnim stanovom za pomoč pri odplačilu dolgov, obravnavana dne 16. junija 1586. O Subtiliču glej Elze, *Prediger 1*, str. 199–200.

¹²⁷ Gruden (*Zgodovina*, str. 740) pravi, da je bil Subtilič imenovan za »celoten metliški okraj«, kar bi držalo za Črnomelj, Krupo in Gradac, njegovo delovanje v Metliki pa ni izpričano.

¹²⁸ ARS, AS 2, š. 878, str. 358, odločba o plačilu Vitu Subtiliču, sprejeta dne 13. oktobra 1585. Plačilo se je odvzelo Neapolitanu, ki ga je dotedaj prejemal.

¹²⁹ ARS, AS 2, š. 879, str. 20–22, razprava o imenovanju in plačilu predikantov v Radovljici, Metliki in Črnomlju z dne 6. februarja 1587.

skupnosti v Črnomlju, Krupi, Gradcu in Pobrežju in dosegle, da mu je bilo izboljšano plačilo.¹³⁰

Poleg Subtiliča je v Črnomlju kot vojaški predikant za kratek čas v letu 1597 deloval tudi sporni Gregor Sitarič, sicer predikant na Krupi.¹³¹ Subtilič je pridigal vse do 1598, ko je zoper njega in njegovo delo nastopil komtur Markvard Egkh in pisal deželnemu vicedomu: »Kot se zdi, luteranski predikant biva v mestu Črnomelj in izven prave katoliške cerkve božjo službo in pridigo na trgu in po ulicah opravlja. Pri tem niso udeleženi le preprosti kmečki ljudje, temveč je najti tudi veliko meščanov. Tako da cerkev katoliškega duhovnika ostaja prazna.«¹³² Kakor za Metliko je upravnik kranjskega vicedomskega urada Bernard Barbo poslal zahtevo sodniku in mestnemu svetu, da pod kaznijo 300 renskih golderjev izženejo predikanta, kajti »tovrstnih zavedljivih predikantov ali dušeskrbnikov ne samo v vašem mestu temveč tudi v ostalih mestih in trgih, kamor vstopijo, na noben način ne bomo trpeli.«¹³³ Subtilič se je pritožil na Egkhove navedbe,¹³⁴ vendar sta se črnomaljski sodnik in mestni svet morala ukloniti ukazu. Nedolgo po tem je Subtilič pisal, da mu je »ukazano s pridigami prenehati in se povsem oddaljiti iz mesta ...«, vendar ker je imel vicedomov ukaz oblast le na mestnem ozemlju, ne pa na imunitetah znotraj njega, piše Subtilič, da če se ne bo nihče postavljal po robu njegovemu delu, bo »v mojega dobrega gospoda Viljema Schnitzenbauma hiši, ki je svobodna posest, mirno in zadovoljno živel.«¹³⁵ saj tja deželnoknežji ukaz mestu ni segel. Po maju 1598 o Subtiliču ne slišimo več in lahko sklepamo, da je prenehal z delom, s čimer se je tudi dokončno zaključilo poglavje reformacije v Črnomlju. O očitnih uspehih dela predikantov pa priča dejstvo, da

so leta 1615 v Ljubljano pred protireformacijsko komisijo poklicali iz Črnomlja štiri ljudi, ki so se morali zagovarjati zaradi svojih domnevno protestantskih verovanj.¹³⁶ Vabilo na zagovor oktobra 1615 je zadnja priča o prisotnosti protestantov v Črnomlju; po tem, za razliko od Metlike, od koder so vabljeni pred protireformacijsko komisijo še leta 1617, ne srečamo več omemb protestantov.

Tretje vidnejše središče protestantov na Metliškem je bil (sedaj povsem uničeni) grad Krupa pri Semiču, v 16. stoletju last rodbine Purgstall. Navadno prav tam srečamo iste predikante kot v Metliki in Črnomlju, saj se je ob očitnem pomanjkanju sposobnih predikantov in hkrati nepripravljenosti stanov, da bi v vsakem manjšem središču financirali predikanta, razvila praktična povezava bližnjih lokacij na Metliškem. Krupa je tako spadala, skupaj z Gradcem, v okvir metliške protestantske občine. Kot prvi predikant je na Krupi nastopil Nikolaj Tuskanič, poprej župnik v Semiču in Črnomlju. Najpozneje v letu 1571 je za kratek čas deloval v Novem mestu, nakar je pisal stanovom. Zanj se je zavzel tudi Sigmund Semenič in prosil, da se ga (ponovno) nastavi na Metliško, saj v Novem mestu ni našel mesta predikanta in stanovanja, nakar se je vrnil na grad Krupa pri Semiču.¹³⁷ Herr Niclas Tushkhanitsch cristliche predicant zu Khrup je služboval na Krupi vsaj do 1574, ko je bil poklican v Metliko.

Tuskaniča je nasledil Herr Petter Vogmanitius Predicant zu Khrupp, ki pa je bil nato imenovan za pomočnika Gregorju Vlahoviču v Metliki. Ker je ostala Krupa brez stalnega predikanta, je bilo nato priporočeno, da med tem, ko »eden [od njiju] potuje in je odsoten, drugi ostane pri cerkvi v Metliki (kot največji) in od tam pride po potrebi in priložnosti k drugim cerkvam v Gradac in Krupo.«¹³⁸ Ko je 1581 Vlahovič odšel iz Metlike in še isto leto umrl, je Vokmanič oskrboval vse skupnosti in prosil za pomočnika. Že leta 1579 je na Krupi deloval Peter Lukič, hrvaški predikant iz Ozlja,¹³⁹ ki je oskrboval skupnost na Krupi oz. v Semiču in svoje vernike okoli Ozlja in Ribnika,¹⁴⁰ leta 1598 pa ga srečamo v

¹³⁰ ARS, AS 2, š. 879, str. 221, intercesija krščanske skupnosti v Črnomlju, Krupi, Gradcu in Pobrežju za Vita Subtiliča z dne 10. decembra 1587.

¹³¹ Elze, Prediger 1, str. 190.

¹³² ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 4, pismo Markvarda Egkha kranjskemu deželnemu vicedomu z dne 27. aprila 1598. Primerjaj pismo, ki opisuje stanje v Metliki, gre za skorajda enako formulacijo besedila.

¹³³ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 4, pismo upravitelja kranjskega vicedomskega urada Bernarda Barba črnomaljskemu sodniku in mestnemu svetu z dne 27. aprila 1598. Pri Grudnu (*Zgodovina*, str. 740) je narobe navedena letnica, ki pravi, da je Barbo poslal ukaz leta 1589.

¹³⁴ ARS, AS 2, š. 881, str. 342, tožba Vita Subtiliča zoper deželnega komturja zaradi njegovih navedb, da pridiga po hišah, na trgu in po ulicah, z dne 17. maja 1598.

¹³⁵ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 4, nedatirano pismo Vida Subtiliča kranjskim deželnim stanovom, gotovo nastalo po vicedomskem dopisu aprila 1598. Schnitzenbaum je imel hišo v Črnomlju, kar vemo iz minut na razpravi 10. decembra 1587, v ARS, AS 2, š. 879, str. 223–225. Gre za prošnjo črnomaljskega župnika Tomaža Staniča, ki ni plačal davkov. Prosil je, da bi bil oproščen davka, ker je mesto zgorelo. V razpravi pa je Schnitzenbaum rekel sledeče: »Stanitsch begern seye frembd. Ime Herrn seye sein haus gleiches fahls abgebrennen: begere darumben dergleichen nichts.«

¹³⁶ Dimitz, Urkunden, str. 120, Vorladungsdecret der Religions-Reformations-Commission, Laibach, 26. oktober 1615.

¹³⁷ ARS, AS 2, š. 875, str. 416, prošnja Nikolaja Tuskaniča, ki je bila obravnavana dne 2. junija 1571, kjer piše, da se hoče preseliti, »... weil Er zu Rudolfswerde khain Platz vil wenig ain wbonung bekommen muege ...«. Temu dopisu sledi prošnja Sigmunda Semeniča, da se Tuskaniču podeli namestitev na Metliškem.

¹³⁸ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, nedatirano pismo predikanta Kristofa Špindlerja deželnim stanovom, »in das einem verreysten und abwesenheit der ander alweg bey der khirchen zu Mottling (als der grossten und wolggksreichsten) verbleybe und von denen auß den andern Khirchen zu Graz und Khrupp, zu furfallenden Noth und gelengeheit zu statten khommen.«

¹³⁹ Lopašič, Prilozi, str. 172–173.

¹⁴⁰ Steklasa, Protestantizem, str. 85.

Metliki, od koder se je moral umakniti. Poleg njega je po 1586 obiskoval Krupo tudi Vid Subtilič, predikant v Črnomlju, katerega je nasledil nekdanji katoliški duhovnik Gregor Sitarič,¹⁴¹ ki je bil leta 1590 imenovan za predikanta na Krupi, leta 1597 pa ga srečamo kot vojaškega predikanta tudi v Črnomlju. V maju 1598 je Sitariča pred stanovskim odborom, po semiškem župniku Mihaelu Petičiču, obtožil deželni komtur Markvard Egkh, da je »vzel nekatere relikvije, ki pripadajo cerkvi.«¹⁴² Tožarjenje med njima se je nadaljevalo še mesec pozneje,¹⁴³ nakar je sledil ukaz kneza, da morajo stanovi poravnati škodo, nastalo pri kraji. Vendar se na Krupi in v Gradcu še leta 1598 omenja delovanje predikantov. Tedaj je pisal upravnik vicedomskega urada kranjskemu glavarju, da so se predikanti iz Gornjekranjskega »proti Dolnjekranjskem [Unterkrain] odpravili, kot v varen azil za njih in njihovo nauk. Čeprav se je grofu Ahacu Thurnu zaradi Gradca na Metliškem [Moettlinger Poden] in Hansu Gallu, glavarju v Ogulinu, zaradi Krupe, kjer se še sedaj zadržujejo tolpaški predikanti, dvakrat pisalo glede njihove odstranitve, nočejo ti nič slišati.«¹⁴⁴ In dejansko niso hoteli nič slišati, tako je dva meseca pozneje, v januarju 1599, dobil Ivan Gall (Hans Gall), posestnik na gospostvu Krupa, ukaz kneza, naj odžene tri predikante (sic!), ki se nahajajo na Krupi,¹⁴⁵ med njimi tudi Sitariča. Slednji se je še leto pozneje zadrževal na Krupi, nato pa bil po zahtevah škofa Hrena¹⁴⁶ izgnan iz avstrijskih dežel in se je končno umaknil na Hrvaško h grofu Zrinjskemu.¹⁴⁷ Z odhodom Sitariča je prenehalo delo predikantov na Krupi, iz Semiča pa je bil leta 1615 pred protireformacijsko komisijo poklican le en prebivalec.¹⁴⁸

Četrto središče na Metliškem je bil Gradac, kjer so v kapeli tamkajšnjega gradu, pod zaščito rodbine

Thurn, pridigali in oskrbovali manjšo skupnost. Gradac ni imel svojih predikantov, temveč je spadal v okvir metliške protestantske občine, tako je tam pridigal eden izmed vsakokratnih dveh predikantov v Metliki in na Krupi. Manjša in le občasna žarišča protestantizma sta bila tudi Pobrežje in Vinica, v neposredni bližini Bele krajine pa tudi Poljane, Kostel in Črmošnjice. Leta 1560 so bili tako trije župniki, na Vinici, v Kostelu in Črmošnjicah, »papeževci, vendar skrivaj pripadajo resnici in augsburški veri.«¹⁴⁹ V teh manjših središčih stanovi niso bili pripravljene plačevati stalnega predikanta. Tako jih je redno obiskoval eden izmed predikantov v Metliki in Črnomlju, plačanih s strani deželnih stanov, ali *feldpredicant*, ki je oskrboval vojaške posadke ob in v Vojni krajini. Posamezne omembe srečamo še pozneje, tako leta 1609 in celo 1614, ko so se predikanti zadrževali na Metliškem.¹⁵⁰

Za zgodovino reformacije na Metliškem je pomembno tudi delovanje protestantov na hrvaški strani Kolpe, kjer sta že 1559 delovala protestantom naklonjena duhovnika v Ozlju in Ribniku¹⁵¹ in od koder sta izvirala Gregor Vlahovič in Peter Lukič. Glagoljškim duhovnikom obkolpskih župnij zagrebške škofije in modruško-senjske škofije je bila uporaba domačega jezika v bogoslužju povsem običajna in kot takšna naravno izhodišče za prevzem ter širitev idej reformacije.¹⁵² Reformaciji sta bila

¹⁴¹ ARS, AS 306, zvezek št. 27, 1585–1587, na str. 87 srečamo tožbo z dne 9. aprila 1585, kjer se omenja *herr Gregor Sittaritsch Pfarrrher zu Siemitsch* zoper dva dediča po Albertu Semeniču.

¹⁴² ARS, AS 2, š. 881, str. 221, obtožba Markvarda Egkha zoper Gregorja Sitariča, obravnavana dne 14. maja 1598. Tudi tukaj srečamo napako Grudna (*Zgodovina*, str. 740), ko postavlja te dogodke v leto 1589.

¹⁴³ ARS, AS 2, š. 881, str. 476 in 478.

¹⁴⁴ Dimitz, *Urkunden*, str. 100, pismo Pavla Kotscheerja, upravitelja vicedomskega urada in deželnega upravitelja, Juriju Lenkoviču, kranjskemu deželnemu glavarju z dne 15. decembra 1598. Zagrožena jim je bila kazen kar 1000 renskih goldinarjev.

¹⁴⁵ Loserth, *Akten 1*, str. 444, št. 615, ukaz Ferdinanda II. Ivanu Gallu z dne 11. januarja 1599, kjer pravi *die bisher in Krupp sich aufhaltenden Praedikanten, von denen zwei aus Laibach abgeschafft wurden, der dritte, Gregor Sitaritsch, ein Apostat sein soll, abzuschaffen* ...«.

¹⁴⁶ Dimitz, *Geschichte*, str. 309. Gregor Sitarič je bil izgnan 16. marca 1600.

¹⁴⁷ Loserth, *Akten 2*, str. 444, št. 615; Gruden, *Zgodovina*, str. 740.

¹⁴⁸ Dimitz, *Urkunden*, str. 120, št. 261: *Vorladungsdecret der Religions-Reformations-Commission, Laibach, 26. october 1615*.

¹⁴⁹ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 8–9, pismo z dne 24. februarja 1560, kjer je na koncu našeta vrsta duhovnikov »*Hiernach volgen die Priester, so dartzw ungefahlich erfordert werden, die gleichwol im pabbstumb, aber doch der warheit vnd augspurgerischen confession anhengig vnd nicodemisiren, auch gelert vnnnd pelesen vnnnd der windischen sprach khundig sein*.« Našteti je 21 duhovnikov, med njimi poleg omenjenega viniškega tudi župnika v Črmošnjicah in Kostelu »*gar an der turkischen granitzen in Khrabbaten*.« Tudi v pismu z dne 7. maja 1562 (str. 74) se omenja, da je »*Der pfarrer zu Kostal an der Kulp ... gelerth, khan lateinisch, kriechisch vnd gar guet teutsch vnd hat daneben die krabatische sprach wol ergriffen; er wirdt zum fertieren seer dienstlich*.« Dne 2. januarja 1563 pa je Klombner pisal baronu Ivanu Ungnadu (str. 157), da je »*Pfarrer zu Cosstell ... die Spangenbergische Postille windisch fertig uebersetzt*.«

¹⁵⁰ Loserth, *Akten 2*, str. 545, št. 1841, iz poročila škofa Hrena nadvojvodi Ferdinandu II. o (proti)reformaciji na Kranjskem z dne 8. decembra 1609, kjer omenja *receptatores praedicatorum*, na str. 627, št. 1976, pa se v ukazu grofu Tomažu Erdödyju in ostalim z dne 28. februarja 1614 omenjajo »*etliche Praedikanten auf dem Moettlinger Bodens*.«

¹⁵¹ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 1–2, pismo z dne 28. avgusta 1559. Poleg tega tudi Lopašič, *Oko Kupe*, str. 245–246 in Strohal, *Grad Karlovac*, str. 53.

¹⁵² Steklasa, *Protestantizem*, str. 77 »Najživahneje se je širila nova vera v okolici današnjega Karlovca, ker so ta novi verski pokret podpirali duhovniki glagoljaši okoli Ozlja, Ribnika in Metlike. Takrat so bile v teh krajih še sledeče glagoljaške župe: Trg pri Ozlju, Ozalj pri Sv. Vidu, Ribnik, Lipnik, Sv. Križ v Završju, Hrnetič pri Karlovcu, Mrežnica, Vrhovci, Krašiči, Plešivica, Mekušje (Otok) in Kupčina. Sploh pa je bilo do sredine 18. veka mnogo glagoljašev v zagrebški škofiji, da, arhidiakon goriški (okraj karlovaški, jastrebarski in lipniški) je bil pretežno glagolski.« Glej tudi Strohal, *Hrvatska glagolska knjiga*, str. 8–12, kjer srečamo 63 župnij

sprva naklonjena tudi hrvaška duhovščina in plemstvo z banom na čelu. Med najpomembnejšimi podporniki so bili ban Nikolaj Zrinjski Sigetski (1542–1556) in njegov naslednik Peter Erdödy (1557–1567) ter zagrebški škof Matija Bruman (1558–1563),¹⁵³ kar je za kratek čas ustvarilo primerne pogoje za delovanje reformatorjev v ostanku hrvaških dežel, ki jih še niso zasedli Turki. Širitev idej reformacije med glagoljaško duhovščino zagrebške škofije, ki je že 1559 v Metliki pregledovala prevod Svetega pisma v hrvaški jezik, tako ne preseneča, kljub vsemu pa ne opažamo razvoja v bolj organizirano obliko delovanja kot na Kranjskem, saj sta že naslednika bana Erdödyja in škofa Brumana ostro nastopila zoper reformacijo. Brumana je na položaju zagrebškega škofa nasledil Jurij Draškovič, o katerem je ban Peter Erdödy pisal, da ga skrbi, da se bo ostro zoperstavil reformaciji.¹⁵⁴ Poleg škofa je zoper reformacijo ostro nastopil tudi poznejši ban Tomaž Erdödy (1584–1595), eden izmed zmagovalcev pri Sisku. V karlovske delu Vojne krajine je tako bila ključna podpora rodbin Zrinjskih in Frankopanov, katerih obkolpske in vivodinske posesti so vseskozi predstavljale varen refugij za metliške in kranjske reformatorje, od koder so ti redno prihajali pridigati še slabih dvajset let po izgonu iz Kranjske in Metliškega. Drugje po Hrvaškem pa reformatorji niso uživali večje podpore plemstva, s čimer je izostal eden izmed temeljnih pogojev za razvoj reformacije.

Hrvaški sabor in škofje so tako tolerirali delovanje predikantov le za potrebe tujega vojaštva v Vojni krajini. Pred letom 1579 so vojaštvo na južnem delu Vojne krajine oskrbovali le vojaški predikanti (feldpredikanti), med katerimi srečamo leta 1560 črnomaljskega predikanta Martina Grgiča, še pred letom 1578 Jurija Juričiča in njegovega naslednika, hmeljniškega predikanta, Tomaža Jagodiča. Z nastankom trdnjave Karlovec leta 1579, kar zadeva vero simbola verske (ne)svobode notranjeavstrijskega plemstva, pa se je v tem delu krajine imenovalo dva stalna predikanta za stalno posadko v Karlovcu in se jima dodelilo provizijo, ki so jo kot del vojnih izdatkov plačevali notranjeavstrijski stanovni. Seveda so posadke na meji še vedno oskrbovali tudi vojaški predikanti, npr. leta 1597 Gregor Sitarič. Tako je leta 1582 v Karlovec odšel črnomaljski predikant Anton Neapolitan in tam deloval poleg že prisotnega predikanta Joachima Wessiusa

zagrebške škofije, kjer so od 15. stoletja naprej delovali glagoljaški duhovniki. Med njimi so župnije Ribnik, Bosiljevo, Gomirje (pred prihodom Uskokov), Ožalj in še vrsta drugih.

¹⁵³ Bučar, Širjenje, str. 218.

¹⁵⁴ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 221, pismo Petra Erdödyja baronu Ivanu Ungnadu z dne 10. decembra 1563, v katerem piše »... hab aber sorg der neu angestanden bischof zu Agramb werde sich seinen geprauch nach wider dergleichen leut hart setzen.«

(Weissa),¹⁵⁵ hkrati pa še vedno oskrboval črnomaljsko skupnost. Sledila jima je še vrsta drugih, tako Sebastjan Semnitzer in Sebastian Folberger okoli 1584, Jurij Košir in Gregor Sitarič v letih 1590–1592, Jernej Knaffl leta 1591, Jernej Widtman leta 1596 in Ivan Znojilšek leta 1599,¹⁵⁶ imena, povezana z reformacijo na Kranjskem. Sprva se je pridiganje opravljalo v hiši karlovskega generala, leta 1591 pa je karlovska posadka na čelu z Andrejem Turjaškim prosila za izgradnjo evangeličanske cerkve in »primeren lep kraj za pokop gospodov in plemičev obeh deželnih stanov Koroške in Kranjske, ki so tukaj za dobro skupne očetnjave služili proti dednemu sovražniku«.¹⁵⁷ Ker cerkev še pet let pozneje ni bila postavljena, so leta 1596 ponovno pisali, da jih »od tukajšnjega celotnega viteštva na konju in peš 169 čisti augsburški izpovedi pripada in je bilo pred več leti sklenjeno, da se tukaj v trdnjavi postavi in zgradi takšno cerkev ...«.¹⁵⁸ Nekaj dni pozneje jim je kranjski deželni upravitelj odgovoril, da bodo pomagali pri gradnji cerkve¹⁵⁹ in leta 1597 je bila cerkev s pomočjo kranjskih, koroških in štajerskih stanov postavljena.¹⁶⁰ Obstala je do leta 1645, po tem pa protestantov v Karlovcu ne srečamo več.¹⁶¹ Protestantizem v Karlovcu oz. hrvaški krajini je tako bil vseskozi tesno povezan s kranjskimi in še posebno metliškimi predikanti, ki so delovali v Hrvaški krajini kot vojaški predikanti ali so bili namočeni iz bližnjega Črnomlja.

Protestantsko šolstvo na Metliškem

Drug pomemben vidik učinkovanja reformacije na Metliškem je razvoj protestantskega šolstva. O stanju izobraževanja v Notranjeavstrijskih deželah, tako tudi na Kranjskem in Metliškem, nam pred razvojem protestantskih šol po mestih in trgih poroča zapisnik deželnih stanov iz 1551, ki pravi, da so imeli »deželni komisarji posebno nalogo, poslancem čistitih mest in trgov predstaviti, že nekaj let na skorajda vseh krajih naših Notranjeavstrijskih dežel obremenjujoče veliko pomanjkanje primernih in spretnih župnikov in dušeskrbnikov ... To pomanjkanje je rezultat razpustitve in uničenja splošnih in posebnih šol. Te šole so v teh težavnih časih skorajda povsod propadle in bile zapuščene, tako da mladina ne le v duhovni stan,

¹⁵⁵ Elze, *Prediger* 2, str. 62.

¹⁵⁶ Steklasa, *Protestantizem*, str. 87. Manj jih omenja Strohal, *Karlovac*, str. 54.

¹⁵⁷ ARS, AS 2, š. 94, f. 54/6, sn. 5, pismo kranjskim stanovom iz Karlovca z dne 22. junija 1591.

¹⁵⁸ ARS, AS 2, š. 94, f. 54/6, sn. 5, pismo kranjskemu deželnemu upravitelju iz Karlovca z dne 24. aprila 1596.

¹⁵⁹ ARS, AS 2, Stan I., š. 94, f. 54/6, sn. 5, pismo kranjskega deželnega upravitelja karlovskega poveljniku in pripadnikom augsburške izpovedi z 28. aprila 1596. Steklasa (*Protestantizem*, str. 89) omenja, da so kranjski stanovni odbili pomoč.

¹⁶⁰ Strohal, *Karlovac*, str. 54; Steklasa, *Protestantizem*, str. 89.

¹⁶¹ Strohal, *Karlovac*, str. 55.

temveč tudi v šole študirati in učiti nima volje...¹⁶² Poudariti je potrebno, da je nekakšna izobraževalna dejavnost, verjetno pod okriljem mestnih oblasti, potekala na Metliškem že v začetku 16. stoletja, saj je od tod izšlo v kratkem obdobju med 1518–1550 kar sedem študentov dunajske univerze.¹⁶³ Vendar je to izobraževanje zamrlo v drugi polovici 16. stoletja in se ponovno vzpostavilo šele v prvi polovici 17. stoletja.¹⁶⁴ Ker je križniški red že od leta 1490 užival pravico postavljanja učiteljev pri svojih cerkvah,¹⁶⁵ bi lahko bile središča osnovnega izobraževanja že pred drugo polovico 16. stoletja tudi križniške komende, vendar nam izobraževalne dejavnosti v obeh komendah Metliškega ne potrjuje prav nič. Zaradi težav metliške komende, ki jih omenja dopis iz 1478, lahko domnevamo, da je izobraževalna dejavnost izostala. V dosegljivem gradivu tudi ne najdemo seznamov članov metliškega ali črnomaljskega konventa, med katerimi vsaj v večjih komendah navadno najdemo tudi učitelja (Schulmaister, scholasticus) z glavno nalogo poučevati in vaditi dijake v bogoslužnem petju.¹⁶⁶

V Kostrenčičevih izdaji pisem, izdanih v Metliki, ki zajemajo obdobje med 1559–1565, ne srečamo omemb učiteljev oziroma šolskih mojstrov (schuelmaister), kakor so imenovani v sodobnih virih. Tako srečamo protestantsko šolo v Metliki prvič omenjeno leta 1569, ko se je predikant Mihael Matičič zavzel za plačilo neimenovanemu učitelju.¹⁶⁷ Vse do leta 1581 srečamo le eno omembo učitelja v Metliki. Leta 1577 je namreč prišlo do spora med Vlahovičem in neimenovanim učiteljem,¹⁶⁸ podrobnosti spora pa niso poznane. Šola je delovala nemoteno vse do leta 1581, ko beremo pisma, ki govorijo o pregonu predikanta Vokmaniča iz mesta Metlika, pri čemer je njegovo usodo delil tudi tedanji učitelj.¹⁶⁹ Slednji je tedaj očitno odšel, zato je

leto pozneje Vokmanič za učitelja predlagal Sebastijana Schwartza.¹⁷⁰ Okoli 1583 ga je nasledil Luka Čuček (Lucas Tschutschek), po katerega smrti leta 1584 je na položaj nastopil Jurij Stauder (Georg Stauder).¹⁷¹ Stauder je deloval v Metliki le dve leti, nakar ga je nasledil Jurij Germek (Georg Germek). Nedolgo po nastopu službe je prišel v konflikt s predikantom Vokmaničem, ki je zoper njega tožil pred stanovi, zahteval njegovo zamenjavo in za novega učitelja predlagal Matijo Kompereja (Mathes Compare).¹⁷² Germek je bil odpuščen, Kompere pa je dobil njegovo službo in plačo. Prav tedaj so se spori med Germekom in Vokmaničem še zaostri, prišlo je do pretepa in vrste drugih nespodobnosti. Tako je nekaj mesecev pozneje Vokmanič tožil pred stanovskim odborom, kjer v pričevanjih obeh srečamo zanimiv opis razmer in odnosov.¹⁷³ V zapisu Vokmaničevega pričevanja beremo, »da je od začetka, takoj, ko je učitelj nastopil v službo, opazil neko izginjanje in pomanjkanje ... Čeprav je on [Germek] obljubil [da tega več ne bo delal], se ni držal [obljube], temveč je takoj nadaljeval s svojimi prestopki, na veliko zgražanje cerkve. To je [Vokmanič] naznanil Spindlerju, ki mu je svetoval, da naj s tem učiteljem potrpi. Ker to ni pomagalo, je mesto hotelo kazen [za Germeka], kar je gospod Peter tudi prijavil gospodu Kristofu, da naj učitelja zaradi njega in drugih oseb, zavoljo njegovega slabega obnašanja, postavi na zagovor in kaznuje ... Ker pa pri njem ni bilo nobenega izboljšanja [obnašanja], je moralna skupnost po svoji obvezi pokazati, da ima iste obtožbe skupaj z njim [Vokmaničem] zoper učitelja. Ko je od svojega otroka izvedel, kaj naj bi on govoril učitelju, mu je hotelo raznesti srce, vendar mu ni hotel dati za prav. Tedaj je gospod Peter prišel v šolo, ga povprašal o tem in pomiril z dobrimi besedami, da če nima želje [poučevati], naj vzame odpust in se prijavi za drugo službo. Ker pa ga je že dvakrat imenoval lažnivec, mu je on [Vokmanič] v nagli jezi nenevarno zadal udarec z roko, kar pa učitelj ni pustil neporavnano, temveč mu je nato večkrat vrnil. Ko je izvedela

¹⁶² Dimitz, *Urkunden*, str. 44, iz zapisnika deželnih stanov iz 1551.

¹⁶³ Golec, *Družba*, str. 871–872 in str. 880.

¹⁶⁴ Prav tam.

¹⁶⁵ Regest listine, izdane 9. januarja 1490 v Arnold, *Die Urkunden 3*, št. 4308, str. 1260. Listina je bila potrjena, skupaj z ostalimi svoboščinami, še 28. oktobra 1523 s strani nadvojvode Ferdinanda (Arnold, *Die Urkunden 3*, št. 4852, str. 1394). Pettenegg (*Die Urkunden 1*, št. 2529, str. 656) pa poda regest listine iz 15. julija 1578, s katero je cesar Rudolf I. potrdil deželnemu komturju Leonardu Formentinu pravico vzdrževanja šole.

¹⁶⁶ Voigt, *Geschichte*, str. 263.

¹⁶⁷ ARS, AS 2, š. 875, str. 312, prošnja *herrn Michl Matetschitch Predicanten in der Moetling* za plačilo šolskega mojstra iz novembra 1569. Dimitz, *Geschichte*, str. 182–183, »Deutsche Schulmeister, welche die gewoenlichen Gegenstaende der deutschen Volksschule lehrten, finden wir schon 1569 in Krainburg, Moetling, Tschernembl, Stein und Seisenberg.« Protestantske šole v Metliki in Črnomlju pa ne srečamo med naštetimi pri Žnidaršič-Golec, Trubarjeva, str. 238.

¹⁶⁸ Elze, *Prediger 2*, str. 59.

¹⁶⁹ ARS, AS 2, š. 93, ukaz deželnega kneza Ferdinanda mestu Metlika z dne 25. februarja 1581, kjer pravi »Das Ir gedachte zwen Predicanten und Schuelmaister ainen so woll als den

anderen, weiter alda khaines wegs geduldet.« V ARS, AS 2, š. 877, str. 221, je odgovor metliškega sodnika in mestnega sveta glede izgona predikanta in šolskega mojstra, obravnavana dne 16. marca 1581.

¹⁷⁰ ARS, AS 2, š. 877, str. 303, prošnja Petra Vokmaniča na kranjske stanove za imenovanje Sebastijana Schwartza za šolskega mojstra obravnavana dne 9. junija 1582.

¹⁷¹ ARS, AS 2, š. 878, str. 236, prošnja Jurija Stauderja deželnim stanovom, obravnavana dne 19. septembra 1584, kjer srečamo »Lucasen Tschutschack Teutschn Schulmaister gewesten in der Moetling seligen...«. Čučka ne omenjata ne Dimitz ne Gruden.

¹⁷² ARS, AS 2, š. 878, str. 145, odgovor stanovskega odbora na tožbo Petra Vokmaniča zoper Jurija Germeka, obravnavana 12. junija 1586, v kateri srečamo imenovanje Matije Kompereja. Glej tudi Dimitz, *Geschichte*, str. 183.

¹⁷³ ARS, AS 2, š. 878, str. 427, prvo pričanje Petra Vokmaniča in šolskega mojstra z dne 20. septembra 1586. Drugo pričanje, ki je potekalo 15. marca 1587, pa najdemo na str. 508–509.

skupnost, da sta oba poškodovana, ju je pomirila. Nato pa, ko je on [Vokmanič] razkril učiteljevo nespoštovanje [do skupnosti], mu je [skupnost] ukazala enoglasno, da ne sme več tako nespoštljivo ravnati. Gospod Peter je tudi s svojimi pozivi dosegel, da je bil sedaj odstavljen [s položaja učitelja] in je bil nastavljen drug učitelj. ... Nedolgo po tem je tale [Germek] novega učitelja vzel s sabo na nek kraj in ga hotel prepričati, da naj se skupaj z njim pritoži zoper gospoda Petra, ko pa taisti tega ni hotel storiti, ga je grdo okregal in močno osramotil. Tudi potem ko je bil zavoljo tega obtožen pred mestnim sodnikom, je pred sodiščem samo rekel, da je namreč on osramočen in da je bil odpuščen iz službe, nakar mu je mestni sodnik ukazal poslušnost ... Enkrat naj bi se vlačil pijan po ulicah, z golim orožjem čez ramo, in ko je prišel do hiše gospoda Petra, je z žaljivkami in norostmi izzival, nato vdrl z orožjem noter in nagnal ženo gospoda Petra ...«. Na te obtožbe je Germek odgovarjal, da je »... le pred Bogom in njegovim obličjem ravnal nepravilno in nasilno. V Metliki noče ostati, da ne bo tudi on, tako kot gospod Peter, zaradi sponjanja denarja in premoženja osovražen. Ne bi se ustavil, ko ne bi gospod Peter nastopil z golo sabljo zoper njega. Ni ga [Vokmaniča] imenoval lažnivec, še manj pa zmikavt in kradljivec, kvečjemu je bilo ravno obratno. Dejanja je priznal pred sodiščem. Ne nazadnje pa se je pomiril tako z gospodom Petrom kot z novim učiteljem in sedaj se razumejo.«¹⁷⁴ Na koncu je opisano dogajanje komentiral tudi kranjski superintendent Krištof Špindler, vseskozi seznanjen z dogajanjem v Metliki, in rekel: »Žalostno je, da se takšno zlovoljno ravnanje dogaja v skupnosti ... iz pričanja učitelja se da zaznati, kakšen nepokoren, nenačuden in nasilen človek in popolni pijanec je. ... Naj se z njim zgodi kakor hoče, ker je kot učitelj odpuščen, svetuje pa, da se mu, v izogib bodočim nesoglasjem, pusti oditi. Poleg tega pa tudi gospoda Petra zavezuje, da se svojemu poklicu primerno obnaša.«¹⁷⁵ Germek je najverjetneje odšel iz Metlike, njegovo delo pa je nadaljeval tukaj omenjeni *neuer schulmaister* Matija Kompare. Ta je deloval v Metliki leta 1592, ko so se že omenjeni goriški najemniki namenili požgati protestantsko molilnico pred mestom Metlika, poleg tega pa so šikanirali ne le predikanta Vokmaniča, temveč tudi učitelja. Vokmanič je pisal: »Minuli božič, ko je naš ubogi učitelj po naši navadi s šolarji pojoč k cerkvi šel, so ga nekateri [najemniki] izsledili, s snegom obmetavali, okoli ust naribali s snegom in na koncu z golim orožjem šolarje napadli in natepli«, poleg tega pa »so en dan pred njihovim odhodom ponoči ubogega učitelja hiše okno in vrata razbili in noter vrgli poleg ostalega tudi veliko smeti in ga osramotili.«¹⁷⁶ Leta 1598 izdani ukaz o

pregonu predikanta iz Metlike nikjer ne omenja protestantskega učitelja, tako moramo domnevati, da še pred 1598 preneha vsakršna protestantska izobraževalna dejavnost. Zdi pa se, da je ob koncu 16. stoletja v Metliki znova zaživela katoliška izobraževalna dejavnost, katere učitelja je leta 1598 upravitelj vicedomskega urada predlagal na položaj mestnega pisarja.¹⁷⁷ Pri tem nikakor ni zanemarljiv podatek, da je imel mestni svet pomisleke glede imenovanja, saj dotični učitelj ni bil več slovenskega jezika.¹⁷⁸ Prav slednje je pomemben podatek, ki potrjuje, da se je pri uradovanju mesta na nek način uporabljali tudi slovenski jezik, hkrati pa pravi, da znanje slovenskega jezika ni bilo potrebno za poučevanje v šoli.

Protestantsko šolstvo srečamo v Črnomlju prvič omenjeno leta 1569, ko je črnomaljski mestni svet prosil deželne stanove, da bi odobrili plačo za tamkajšnjega šolskega mojstra, ki se je tedaj preselil mesto.¹⁷⁹ Najverjetneje je to bil Bartolomej Movrin, ki je poučeval v Črnomlju do začetka leta 1575. Njegovo delo je tedaj prevzel črnomaljski mestni pisar Ivan Theiner (Hans Theiner) in stanovom napisal: »Potem ko mi je bila po krščanskih predikantih dodeljena tukajšnja nemška šola v Črnomlju in v prvih dneh preteklega meseca februarja tega leta 75 predana, mi ni bilo plačano od gospoda prejemnika brez sklepa [stanov] četrletno plačilo«, in se nadalje skliceval na sklep stanov iz leta 1569 o plačilu učitelja.¹⁸⁰ Po slabem letu dni črnomaljski meščani s Theinerjevim delom niso bili zadovoljni in ko se je Movrin vrnil v Črnomelj, se je Nikolaj Frankopan, lastnik gradu, obrnil na deželne stanove o nujnosti imenovanja učitelja in v nadvse zgovornem pismu omenil: »Potem ko je bil Bartolomej Movrin tukaj pred štirimi leti deželnostanovski s strani deželnih stanov plačani učitelj, kar je skrbno opravljal, je postal oskrbnik in po opustitvi te službe, o čemer ima dobro priporočilno pismo, se je ponovno sem preselil. Med tem, ker nismo imeli nikogar drugega, smo se zanesli na tukajšnjega

1592, pismo ni datirano, vendar je verjetno nastalo v zadnjih dneh novembra ali v začetku decembra.

177 Dimitz, Urkunden, str. 97, pismo Pavla Kotscheerja upravitelja kranjskega vicedomskega urada sodniku, svetu in skupnosti mesta Metlika z dne 12. oktobra 1598, kjer pravi »den Schulmeister als Stadtschreiber anzustellen, wenn auch nur versuchsweise bis auf Weiteres, und den bisherigen unkatolischen Stadtschreiber zu entlassen.« Glej tudi Golec, Družba, str. 880.

178 Dimitz, Urkunden, str. 97, pismo sveta in skupnosti Metlika kranjskemu vicedomu Jožefu Rabatti z dne 7. oktobra 1598, »Was die Ernennung des jetzigen Schulmeisters zum Stadtschreiberamt betrifft, so haetten sie nur das Bedenken, daß er der windischen Sprache nicht kuendig.«

179 ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 4, pismo črnomaljskega sodnika in mestnega sveta deželnim stanovom z dne 11. februarja 1569. Stanovi so določili plačo 24 zlatnikov letno za šolskega mojstra. O plačilu šolskega mojstra priča tudi dopis iz 22. aprila 1569, kjer se omeja vzdrževanje semkaj »angezogenen Schulmaisters«. Nemškega šolskega mojstra se tedaj omenja v Črnomlju, glej Dimitz, *Geschichte*, str. 182–183.

180 ARS, AS 2, š. 876, str. 110, prošnja Ivana Theinerja.

174 ARS, AS 2, š. 878, str. 508, drugo pričanje Petra Vokmaniča in šolskega mojstra z dne 15. marca 1587.

175 Prav tam.

176 ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Petra Vokmaniča *ecclesiastus metlingensis* kranjskim deželnim stanovom iz leta

mestnega pisarja Hansa Theinerja. Vendar ker ni bil latinske, cirilske, glagolske in ostalih tukaj potrebnih pisav več, sem nekaj dečkov (katere sem v svojem gradu nastanil in jim v šolo pustil iti) enega za drugim domov poslal, kajti mestni pisar ni mogel obeh služb opravljati. Tudi tukajšnji meščani [Burgersleuth] bi zaradi svojih otrok radi videli, da zgoraj omenjeni Bartolomej šolo ponovno prevzame...«.¹⁸¹ Pismo je dragocena priča, ne le o delovanju šole in izobraževanju meščanskih ter kmečkih sinov, temveč tudi neposredno potrjuje uporabo kar treh ali štirih različnih pisav na območju Metliškega. V ta podatek bi sicer lahko dvomili, vendar če upoštevamo ohranjeni epigrafski material, postane jasno, da je Frankopan opisoval dejansko stanje, saj ga potrjujejo tako glagoljaški napis na viniškem gradu iz 1556, nagrobniki v bosanščici iz Marindola iz let 1580 in 1587, o prisotnosti latinice in gotice pa sploh ne moremo dvomiti.

Zanimivo vlogo je vsaj v času Frankopana imel črnomaljski grad kot svojevrstni internat za tukaj šolajoče se dečke iz celotne metliške dežele. Movrin je deloval v Črnomlju nekje do leta 1586, ko ga je nasledil Mihael Šifrovič (Schifrovitsch). Prav tedaj je mesto prizadel požar¹⁸² in deželni stanovi so pisali: »Z vašo kot tudi celotnega mesta nesrečo žalostno trpimo: vendar boste s potrpljenjem in božjo pomočjo premagali [nesrečo]. Kajti mi lahko razumemo, da se v takšni bedi težko šolo vzdržuje: vendar se mora nekaj časa potrpeti in pričakovati poboljšanje [razmer].«¹⁸³ Nato omembe šole izginejo, vendar lahko domnevamo, da je nekakšno poučevanje v Črnomlju vzdržalo do prvih udarcev protireformacije, ki je odpravila skupaj s protestantizmom tudi protestantsko šolstvo.

Upravičeno se lahko vprašamo o rezultatih delovanja protestantskih šol na Metliškem. Med sto trinajstimi Kranjci, ki so bili med letoma 1530 in 1614 imatrikulirani na univerzi v Tübingenu, ne najdemo niti enega, za katerega bi lahko sklepali, da je izhajal iz Metliškega.¹⁸⁴ Tudi na univerzah na Dunaju in v Gradcu na Štajerskem najdemo v času med 1551–1600 le enega študenta iz mesta Metlike, iz Črnomlja in ostalih naselij Metliškega pa no-

benega.¹⁸⁵ V kolikor so se učenci metliških šol izobraževali naprej, bi jih morali iskati še kje drugje. Izmed vseh kranjskih predikantov je z Metliškega prišel le eden, Vid Subtilič, rojen v mestu Metlika ali nekje na deželi, ki je leta 1586 nastopil kot predikant v Črnomlju.¹⁸⁶ Iz Črnomlja je izviral tudi Ivan Živkovič (Hans Shivkovich), verjetno brat nepotrjenega črnomaljskega mestnega sodnika Mihaela Živkoviča (1593), ki je bil vojni pisar (feldschreiber) na gradu Turn na Mrežnici na današnjem Hrvaškem.¹⁸⁷ Upravičeno lahko domnevamo, da sta oba svojo osnovno izobrazbo dobila v protestantskih šolah na Metliškem.

Posledice zaprtja protestantskih in nedelovanja katoliških šol so bile vidne dobro stoletje po delovanju protireformacije. V dolgem obdobju med letoma 1601–1700 so iz mesta Metlike izhajali le štirje študenti, imatrikulirani na Dunaju ali v Gradcu, iz Črnomlja pa kar štirinajst študentov.¹⁸⁸ Zdi se, da je bilo v Metliki in Črnomlju v drugi polovici 17. stoletja le vzpostavljeno nekakšno katoliško osnovno izobraževanje, vendar je zelo opešalo na začetku 18. stoletja. Tako okoli leta 1714 ni niti en član mestnega sveta v Črnomlju znal ne pisati ne brati, le rahlo boljše stanje pa je bilo v sosednji Metliki.¹⁸⁹ Poudariti je potrebno, da tovrstno stanje opazamo v vseh dolenjskih in notranjskih mestih.

Jezik in knjige

Med ključnimi vprašanji reformacije na Metliškem sta vprašanji, v katerem jeziku se je pridigalo in poučevalo v protestantskih šolah ter v kakšni meri so na Metliško segla dela kranjskih, hrvaških in nemških reformatorjev. O jeziku reformatorjev in sploh deželni govoric v 16. stoletju težko postavimo jasne sklepe, hkrati pa ne moremo le povzeti Valvasorjevih trditev s konca 17. stoletja.¹⁹⁰ Pisni

¹⁸¹ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 4, pismo Nikolaja Frankopana deželnim stanovom z dne 15. novembra 1575, stanovski odbor pa ga je obravnaval že teden pozneje, 22. novembra 1575, kar vidimo v ARS, AS 2, š. 876, str. 170. Pismo je sicer že mnogokrat omenjeno, mdr. glej Dimitz, *Geschichte* str. 183; Lopašič, *Bihac*, str. 288; Podlogar, *Kronika*, str. 53; Strohal, *Grad Karlovac*, str. 17–18.

¹⁸² Golec, Črnomelj, str. 190, op. 207.

¹⁸³ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 4, pismo deželnih stanov an *Micheln Schifrovitsch, E. E. Landschafft Provisionierten Schuelhalter zu Tschernembl* z dne 13. septembra 1586. Požar omenja tudi Dimitz, *Urkunden*, str. 82, pismo upravitelja sodniškega urada, sveta in skupnosti Črnomelj kranjskemu vicedomu z dne 1. avgusta 1593, kjer srečamo še sedem let po požaru *arme abgeprendte Staettlein*. Glej tudi Golec, Črnomelj, str. 190.

¹⁸⁴ Elze, *Die Universitaet*, str. 64–87.

¹⁸⁵ Golec, *Družba*, str. 871–872, tabela zastopanosti imatrikuliranih dunajskih in graških študentov v letih 1518–1710/1715. Za opozorilo na te podatke se zahvaljujem dr. Lilijani Znidaršič-Golec.

¹⁸⁶ Elze, *Prediger* 1, str. 199.

¹⁸⁷ Nagrobnik je vzidan v vzhodnem zidu ladje cerkve Sv. Duha v Črnomlju in pravi: »HIE LIGT BEGROBEN / DER EDL UND VEST HE / RR HANN S SHIVKOVICH / R. K. M. VELDT. SCREIBER ZV TVRN AN DER / MRESHNIZA BELIHE / R DEN 9. JULY 1626 / VERSHIDEN. DEME / GOTT AIN FRELIHE / AUFERSTEHUNG VE/ RLIHEN. BELE./ AMEN«

¹⁸⁸ Golec, *Družba*, str. 871–872, tabela zastopanosti imatrikuliranih dunajskih in graških študentov v letih 1518–1710/1715.

¹⁸⁹ Golec, Črnomelj, str. 180. Leta 1714 sta bila v Črnomlju pismena le mestni sodnik in pisar, leta 1750 pa ni bilo ne v notranjem ne v zunanem mestnem svetu pismenega človeka. Skorajda isto stanje se opaža tedaj v Metliki, kjer je okoli 1714 znalo poleg sodnika pisati in brati le nekaj mož. Glej tudi Golec, *Družba*, str. 867.

¹⁹⁰ Valvasor, *Die Ehre*, III, str. 147, pri opisu Pobrežja (Freyenthurn) pravi »Tukajšnja noša je povsem hrvaška in prav tako se tukaj povsod uporablja hrvaški jezik.«, str. 383,

viri, tako epigrafski kot diplomatični, nam govorijo o uporabi vrste pisav in temu primerno tudi jezikov. Hkrati je tudi jasno, da se je uporabljal specifičen jezik v interakcijah različnih družbenih skupin. Predpostaviti moramo, da sta plemstvo dežele in meščanstvo obeh mest uporabljala in poznala nemški jezik,¹⁹¹ gotovo pa primarno govorila deželni govor, ki je bil v 16. stoletju, tako kot dandanes, svojevrstna mešanica dolenskega kranjskega jezika in čežkolpskega hrvaškega jezika z množico variacij po številnih vaseh dežele. Prav ta jezik oziroma njegove govore je v največji meri uporabljalo kmetstvo Metliškega, hkrati pa je, najverjetneje v zelo omejeni meri, poznalo tudi nemški jezik. Kot je jasno poudaril sam Trubar, ni imelo ne prebivalstvo Metliškega ne dežele Kranjske težav z razumevanjem hrvaškega jezika.¹⁹² Zadnja sprememba jezikovne podobe dežele predstavlja naselitev Uskokov v 16. stoletju, s čimer se je v deželi pojavil tudi njihov jezik, štokavščina.

Razen Gregorja Vlahoviča¹⁹³ so nemški jezik govorili in pisali vsi predikanti, ki jih srečamo na Metliškem, kar je povsem razvidno iz pisem, brez izjem pisanih v gotici. Nemščina se je uporabljala tudi pri izobraževanju, o čemer jasno govori naslov posameznih učiteljev in šol samih. V pisemih tako dosledno srečamo *teutsche schuel* in *teutscher schuelmaister*. Drugi jezik, o katerega prisotnosti ni dvomov, je slovenski oziroma *cränerischen sprach* ali *cränerische windisch*,¹⁹⁴ kot ga imenujejo v pismu iz leta 1559. Vrsta predikantov, ki so delovali na Metliškem, je izvirala iz drugih delov Kranjske, tako o njihovem jeziku in jeziku njihovih pridig ni dvomiti, da pa so ga poznali in govorili tudi predikanti, ki niso izvirali iz Kranjske, priča njihova sposobnost delovanja po drugih delih taiste dežele. Tako je npr. Vlahovič pridigal po Dolenjskem in Spodnještajerskem, hotel pa se je odseliti v Radeče ob Savi. O njegovi sposobnosti razumeti in govoriti kranjski

jezik tako ne moremo dvomiti, gotovo je tudi, da je v njem pridigal, saj je največ znanja in gradiva pridobil iz Trubarjevih del, ki naj bi jih znal na pamet. Tretji jezik, v katerem se je pridigalo, pa je bil čežkolpski hrvaški jezik (najverjetneje čakavščina, izključiti pa ne gre niti vplivov kajkavske govornice), še dandanes zelo soroden belokranjskemu govoru. Iz Obkolpja sta izvirala vsaj dva predikanta na Metliškem, Gregor Vlahovič iz Ribnika in Peter Lukič iz Ozlja. Vlahovič pravi v pismu, da je rojen Hrvat in jezik povsem razume,¹⁹⁵ zaradi česa je bil kompetenten pregledati del prevoda nove zaveze, ki ga je naredil Štefan Konzul iz Istre. Veliko je pridigal tudi po Hrvaškem (Sisek, Zagreb, Senj), pri tem pa seveda uporabljaj hrvaški jezik.

Tako moramo sklepati, da je bil jezik predikantov trojen. V občevanju s stanovci in ostalimi oblastni ter pri poučevanju v šolah so uporabljali nemški jezik, pri pridiganju največ kranjski (slovenski), v dobršni meri pa tudi hrvaški jezik ozi-

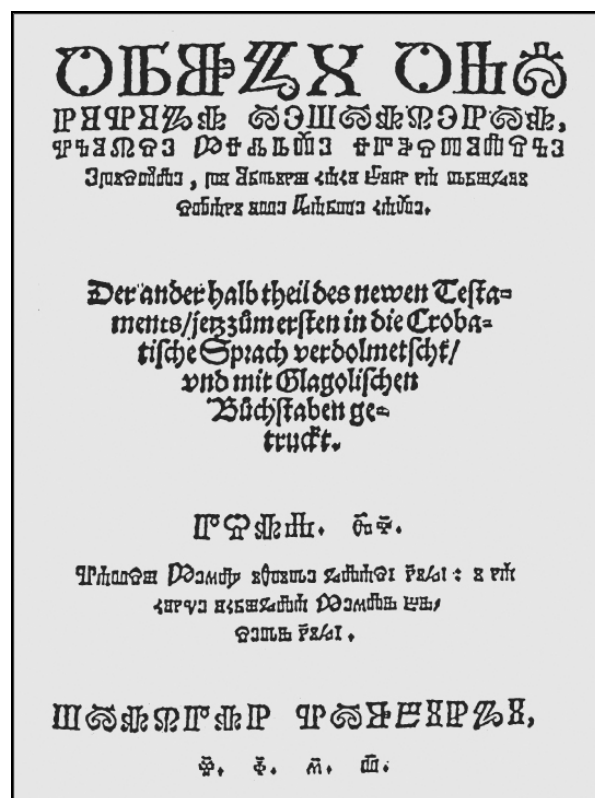
pri opisu Metlike pravi: »Tale okoli ležeča dežela se splošno imenuje hrvaška, kajti prebivalci se na splošno služijo hrvaškega jezika in noše, tudi vse svoje običaje izvajajo v hrvaščini.«, str. 602, pri opisu Črnomlja pravi »Prebivalci mesta so vsi oblečeni hrvaško in tudi govorijo hrvaško, kot sicer opažamo povsod tam v Slovenski marki.«

¹⁹¹ Golec, Regionalne razlike, str. 26.

¹⁹² Chmel, Monumenta, str. 202, kjer Primož Trubar v pismu kralju Maksimilijanu z dne 2. januarja 1560 pravi, »dan gott lob ich verstehe die crobatische sprach wie alle Crainer und Mettlinger zimblich wol.«

¹⁹³ Kostrenčič, *Urkundliche Beitræge*, str. 7, pismo Matije Klombnerja Primožu Trubarju z dne 24. februarja 1560, kjer pravi »Er [Vlahovič] khan ewere [Trubarjeve] puecher all auswendig, sunst khan er weder teutsch noch latein.«

¹⁹⁴ Kostrenčič *Urkundliche Beitræge*, str. 1. Ta izraz uporabljajo v pismu z dne 28. avgusta 1559, kjer pravijo: »... ist herr Steffan Consul von Pinguent in Isreich ... pewegt, derselben craenerischen sprach vnnnd angefangenen puess nach zu geen vnnnd dasselb halb new testament sambt dem, so noch hernach zu einer volkhummen windischen bibel veroffentlich khumen wirdet, in crobatisch puchtaben vnnnd sprach, des dan die recht haupt windisch ist, zu vertieren.«

Glagoljaška Nova zaveza iz leta 1563 oziroma »Drugi del Novoga testamenta v kom se zadrže Apustolske Epistole, po ordinu kako broj na drugoj strani ove harte kaže.« Tiskano leta 1563 v Tübingenu (Jembrih, Od uspjeha, str. 53, slika 6).

¹⁹⁵ Kostrenčič *Urkundliche Beitræge*, str. 164, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu z dne 19. januarja 1563, »Weil ich ein geborner Crabat bin vnd die sprach gar wol verstehe ...«.

roma mešanico obeh v obliki deželnega govora. Uporaba deželne govorice postane povsem gotova, če upoštevamo, da je bil med poslušalci tudi kmečki živelj. Enako velja za pisave. Nikolaj Frankopan je leta 1575 govoril o *lateinischer, kirilischer, glagolischer unnd dergleich hir Nottwendige schrifttn*, resničnost njegovega pisanja in uporabo teh pisav na Metliškem pa potrjuje tako sodobno diplomatsko kot epigrafsko gradivo. V napisu na oboku grajske kapele na Vinici tako srečamo zapis letnice 1556 in inicialke postavitelja v glagolici,¹⁹⁶ v lapidariju zbirke Belokranjskega muzeja pa srečamo dva nagrobnika iz Marindola iz let 1580 in 1587 pisana v bosanščici (zahodni cirilici).¹⁹⁷

Ključno orodje za širjenje idej reformacije so bile knjige in prav utemeljeno je vprašanje prisotnosti del kranjskih, nemških in hrvaških reformatorjev na območju Metliškega. Ko je leta 1560 Gregor Vlahovič pridigal v Novem mestu, ga je dal novomeški prošt Jurij Graff zapreti in tedaj, kot pravi Klombner v pismu Trubarju, »ni [Graff] nič drugega pri njem našel kot vaš Katekizem in polovico nove zaveze ... Vaše knjige so njegov veliki zaklad ...«. ¹⁹⁸ Vlahovič je tako pri svojem pridiganju uporabljal Trubarjeva dela in naj bi jih znal na pamet. Trubarjeva dela so tako bila zagotovo prisotna na Metliškem. Ivan Tulščak, ki je v istem času deloval poleg Vlahoviča v Metliki, pa je govoril nemško in verjetno uporabljal dela nemških reformatorjev.

Najbolj očitna je pomoč metliških predikantov pri pregledu hrvaškega prevoda Svetega pisma, ki ga je naredil Štefan Konzul iz Istre. Že prva poročila o delovanju predikantov sporočajo posredno povezanost metliških predikantov prek stanovskega pisarja Matije Klombnerja z delom *Windische, Chrobotische und Cirulische Truckheray*, tj. Ungnadove tiskarne v Urachu, kjer so delovali Primož Trubar, Peter Pavel Vergerij, Štefan Konzul, Anton Dalmatin in drugi.¹⁹⁹ V avgustu 1559 so pregledovali del Konzulovega prevoda nove zaveze v hrvaški jezik in hkrati upali, da se bo naredil prevod »... te hrvaške verzije naprej v cirilico, to je polovično ali skrajšano grščino ... S tem bi se, upajmo, prava krščanska vera in resnični sveti evangelij po celotni Turčiji razširil ...«. ²⁰⁰ V namen transliteracije besedila v cirilico so

angažirali tudi uskoške pape. Prve hrvaške knjige, tiskane v glagolici in cirilici so prišle v Metliko že leta 1561, leta 1562 pa je Klombner pisal: »*Katekizem pride v kratkem. Hrvaškega sem razdelil na Reko 410, v Metliko 200, gospodu Khislu 100* [knjig]. *Tukaj jih imam še 60. Dva sode s cirilico pa ležita v Celovcu.*«. ²⁰¹ Ves čas delovanja Ungnadove tiskarne v Urachu (1560–1564) so bili metliški predikanti tako v stiku z njenim delom in so na Metliškem videli možnost prodaje teh knjig, najverjetneje za čez to ozemlje premikajoče protiturško vojaštvo in za bližnjo duhovščino, saj je, kot je pisal Vlahovič v pismu Ungnadu, »*tukaj pri in okoli nas veliko bogatih duhovnikov, ki bodo brez dvoma radi kupili in plačali. Med njimi se jih nekaj najde, ki so ubogi in polne vrednosti takšnih knjig ne morejo plačati, taistim se mora [nakup] olajšati ...*«. ²⁰²

V Metliki pa so delovali tudi hrvaški prevajalci. Po pregonu iz Pazina se je Vlahoviču julija 1563 pridružil prevajalec Jurij Cvečič, ker je upal, da bo lahko v Metliki kaj zaslužil.²⁰³ Tako je za kratek čas Cvečič deloval tudi v Metliki. Tam srečamo tudi Jurija Juričiča, saj je ravno prevajal Württemberski cerkveni red in ga po Klombnerju poslal v tiskarno v Urach,²⁰⁴ kjer je izšel kot *Crikveni ordinalic* leta 1564. Še pred smrtjo Ivana Ungnada je zaradi vprašanja vodenja prevoda Svetega pisma v hrvaški jezik in kvalitete prevoda prišlo do razkola med Matijo Klombnerjem in Primožem Trubarjem, s čimer so metliški predikanti izgubili posreden stik s Trubarjem in njegovim delom, ohranjali pa so stik z Ungnadom. Z njegovo smrtjo leta 1564 je zamrlo delovanje tiskarne v Urachu, tako po letu 1565 ne zasledimo več korespondence, ki bi se dotikala prevajanja protestantskih del v hrvaški jezik. Prevajalska dejavnost in pomoč pri tisku glagolskih in cirilskih knjig sta zamrli po prvi izselitvi Vlahoviča in povsem prenehali po njegovi smrti leta 1581. Kot se zdi, se njegovi nasledniki niso več ukvarjali s prevajanjem in načrtnim širjenjem reformacijskega tiska. Poleg že omenjenih del Primoža Trubarja, ki jih je imel Vlahovič in gotovo tudi njegovi nasledniki, je leta 1584 prišel na Metliško Dalmatinov slo-

¹⁹⁶ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 126. Napis ČFLE označuje letnico 1556, MV pa so najverjetneje inicialke postavitelja.

¹⁹⁷ Na nagrobniku iz 1580 je manj jasen napis »TOE TAJ ŠTRKAC«, na nagrobniku iz 1587 pa »TO E MLIČA«. Oba sta grobo obdelana, najverjetneje domače izdelave, nastala pa sta okoli štirideset let po prihodu Uskokov na območje Marindola.

¹⁹⁸ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 7, pismo Matije Klombnerja Primožu Trubarju z dne 24. februarja 1560, v katerem srečamo opis delovanja Ivana Tulšaka in Gregorja Vlahoviča v Metliki, skupaj z vrsto zanimivih podrobnosti.

¹⁹⁹ Jembrih, *Od uspeha*, str. 35; Bučar *Odnosaji*, str. 22.

²⁰⁰ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 2, pričanje o hrvaškem prevodu nove zaveze z 28. avgusta 1559.

²⁰¹ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 71, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu z dne 18. marca 1562.

²⁰² Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 165, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu z dne 19. januarja 1563.

²⁰³ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 184, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu z dne 28. julija 1563, kjer pravi »*Sowohl Zvečič wie die anderen in Mitterburg verfolgte der Bischof und desswegen ziehe Zvečič nach Moettling, wo er bei Gregor etwas zu verdienen hoffe.*«

²⁰⁴ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 197, pismo Matije Klombnerja baronu Ivanu Ungnadu z dne 11. novembra 1563, kjer pravi »... *die wuerttembergische Kirchenordnung sammt Vorrede, uebersetzt von Georg in Moettling.*«. Prevod omenja tudi Steklasa, Protestantizem, str. 80, vendar pravi, da je prevod naredil Vlahovič, kar seveda ne drži, saj Vlahovič ni bil več nemškega jezika, tako je lahko prevajal le Juričič. Tudi Elze, *Prediger* 1, str. 174.

venski prevod Biblije. Istega leta je namreč metliški predikant Peter Vokmanič skupaj z ostalimi desetimi predikanti na Kranjskem prejel primerek Dalmatinovega prevoda, vezan v belo usnje.²⁰⁵ S tem je na Metliško prišlo drugo temeljno delo slovenskih reformatorjev in dokončno potrdilo značaj ter jezik metliške, tj. belokranjske reformacije.

Recepcija protestantizma in mestna avtonomija

Končno vprašanje je recepcija protestantizma pri meščanstvu in kmetstvu Metliškega. Gotovo je, da je bilo najpomembnejše središče protestantizma mesto Metlika, kjer srečamo najbolj intenzivno in aktivno delo predikantov od najpozneje leta 1559 naprej. Že tedaj je bil del prebivalstva mesta privržen novi veroizpovedi, vendar je predstavljal manjšino, saj sta še leta 1562, ko je metliški glavar Peter Erdödy podelil Gregorju Vlahoviču proštno bratovščino Rešnjega telesa in k temu pripadajočo posest, metliški sodnik in mestni svet sprožila tožbo zoper glavarja pred deželnim sodiščem.²⁰⁶ Če bi bila večina v mestnem svetu protestantska, do tovrstne tožbe ne bi prišlo, saj bi svet tiho podprl glavarjevo odločitev. Tako vidimo, da je bila v začetku 60. let večina v mestnem svetu in potemtakem samemu mestu katoliška in ne protestantska. Z desetletjem bolj intenzivnega dela predikantov, delovanjem šol in širjenjem tiska je število protestantov stalno naraščalo in pri opisu delovanja predikanta Maticiča v začetku 70. let srečamo omembo, da je na njegovo pridigo v metliškem gradu prišlo štiristo petdeset in več ljudi,²⁰⁷ kar pomeni, da je bil dobršen del takratnega prebivalstva mesta pa tudi podložnikov bližnjih gospostev že protestantski oziroma je vsaj simpatiziral s protestantizmom. Do leta 1582 so protestanti povsem prevzeli organe mestne avtonomije, saj se ob želji, da bi na posesti Sigmunda Semeniča zgradili leseno molilnico, omenja, da sta »sedanji sodnik in starešina v Metliki naše vere.«²⁰⁸ Glede na pravilo, da je moral mestni sodnik (Richter) najprej imeti položaj starešine, da se je navadil običajev in navad mesta, lahko sklepamo, da je bil tudi naslednji sodnik protestant. Tako je do začetka 90. let 16. stoletja Metlika postala skorajda povsem protestantsko mesto in leta 1593 so meščani Metlike izvolili za svojega sodnika protestanta Marksa Čepnika (Tschaeppnikh).²⁰⁹ Ker slednji ni

bil pripadnik »odrešujoče katoliške vere, temveč veliko bolj protestantskega nesvetega nauka ... se vam zelo odsvetuje izbor taistega za mestnega sodnika in nalaga v imenu deželnega kneza, izvoliti drugega sposobnega katoliškega sodnika in naglo po prastari navadi predlagati na potrdilo«,²¹⁰ je pisal vicedomu mestu Metlika. Čepnik kot protestant tako ni mogel biti potrjen, zato se je mestni svet pokoril ukazu vicedoma in izvolil novega, katoliškega mestnega sodnika, vendar je večina v organih mestne avtonomije ostala protestantska. To stanje se je spremenilo do leta 1598, ko je bil dobršen del prebivalcev mesta katoliški in je temu primerno prevzel položaje v organih avtonomije.²¹¹ Sicer mestni svet tedaj ni potrdil s strani vicedoma predlaganega Gregorja Laha, ker ni bil pred tem starešina,²¹² vendar so meščani Metlike za sodnika izvolili Nikolaja Colariča (Zoellaritsch). Vicedom sicer ni bil povsem prepričan, da je Colarič katolik, zato je poslal oster ukaz, da ga morajo nemudoma zamenjati, v kolikor se izkaže, da je protestant.²¹³ Po tem omemb protestantov v organih avtonomije mesta Metlika ne srečamo več in s protireformacijo gotovo povsem izginejo.

Podoben in časovno sovpadajoč razvoj opazamo tudi v Črnomlju, kjer so protestanti še bistveno pozneje tvorili manjšino prebivalstva, saj so najpozneje leta 1593 prevzeli organe mestne avtonomije. Tako lahko govorimo šele v 90. letih 16. stoletja o protestantski večini. Pray slednja je leta 1593 izvolila za sodnika Mihaela Živkoviča (Schifkovitsch) in svojo izvolitev utemeljila v pismu vicedomu, da je »ta Mihael Živkovič ... ne le nemškega jezika, temveč tudi pisanja vešč in izkušene«²¹⁴ ter pričakovala potrditev sodnika s strani vicedoma. Na istem pismu srečamo dopis vicedoma, da je Živkovič protestant (sectisch) in zaradi tega je zavrnil potrditev. O izvolitvi Živkoviča je vicedom pisal tudi nadvojvodi

in skupnosti vicedomu Ludviku Kamilu Schwardi iz 14. oktobra 1593.

²¹⁰ Dimitz, Urkunden, str. 83–84, pismo kranjskega vicedoma Ludvika Kamila Schwarde metliškemu starešini, svetu in skupnosti z dne 27. oktobra 1593.

²¹¹ Dimitz, Urkunden, str. 97, pismo upravitelja vicedomskega urada Pavla Kotscheerja metliškemu sodniku, svetu in skupnosti z dne 12. oktobra 1598, »da es jetzt eine ziemliche Zahl katholischer Buerger gebe...«.

²¹² Dimitz, Urkunden, str. 97, pismo metliškega sveta in celotne skupnosti kranjskemu vicedomu Jožefu Rabatti z dne 7. oktobra 1593, kjer je jasno naveden element mestnega prava: »keiner Richter werden koenne, der nicht ein Jahr zuvor Staraschina gewesen, damit er die Gebrauech und Rechtsatzungen erlernt und begriff«.

²¹³ Dimitz, Urkunden, str. 97, pismo upravitelja vicedomskega urada Pavla Kotscheerja metliškemu sodniku, svetu in skupnosti z dne 12. oktobra 1598.

²¹⁴ Dimitz, Urkunden, str. 82, pismo upravitelja sodniškega urada (starešine), sveta in cele skupnosti Črnomelj vicedomu z dne 12. julija 1593. Srečamo tudi omembo, da so v Črnomlju volili mestnega sodnika zadnji dan meseca junija, kar je bila *uralte Gebrauch und Gewohnheit*.

²⁰⁵ Dimitz, *Geschichte*, str. 209. Dimitz domneva »Peter (Vlachovitsch?) in Moetling«, Gregor Vlahovič je umrl leta 1581, ko je bil v Metliki predikant Peter Vokmanič.

²⁰⁶ Dimitz, Urkunden, str. 51. Metliški mestni sodnik in svet so sprožili spor pred deželnim sodiščem 21. oktobra 1562.

²⁰⁷ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Štefana Kuniča (Khunitsch), upravitelja gospostva Metlika, deželnemu glavarju Herbardu baronu Auerspergu z dne 19. aprila 1575.

²⁰⁸ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, pismo Petra Vokmaniča kranjskim deželnim odbornikom z dne 3. aprila 1582.

²⁰⁹ Dimitz, Urkunden, str. 83, pismo metliškega starešine, sveta

Ferdinandu in tam omenil: »On naj bi bil edini iz njihove srede, ki je nemškega jezika več, vendar se da v skupnosti, o čemer [Črnomaljci] ne poročajo, povsem sposobnih in nemškega jezika večših ljudi najti...«.²¹⁵ Tudi sicer moramo dvomiti v argument, da je Živkovič edini večš pisanja in nemškega jezika, saj je tedaj verjetno še delovala šola v Črnomlju oziroma so v mestu še živeli meščani, ki so se vsaj za časa Frankopana izobraževali v tukajšnji šoli. Izgovor, ki so ga uporabili črnomaljski meščani, ni bil prepričljiv in nadvojvoda Ernest je pisal mestnemu svetu, da se izvolitev Živkoviča odsvetuje in da naj ponovijo volitve ter za mestnega sodnika izvolijo katolika.²¹⁶ Črnomaljci so nato v septembru 1593 poročali, da so na položaj mestnega sodnika izvolili katolika Leonarda Jelena,²¹⁷ s čimer je bila zaključena kratka epizoda protestantskega prevzema organov mestne avtonomije.

O meščanstvu drugje po Metliškem ne moremo govoriti, saj dežela razen Črnomlja in Metlike ni premogla drugih središč, ki bi imela status mesta. Tako moramo pogledati, kako se je protestantizem dotaknil kmečkega prebivalstva. Slednje je v precejšnji meri gojilo drugačne oblike izražanja verovanja kot plemstvo in meščanstvo in odpravljanje romanj in praznikov, prepovedi gradnje novih cerkva in drugih načinov izražanja pobožnosti je prej delovalo v smer odvrčanja kmečkega prebivalstva od nove konfesije kot obratno.²¹⁸ Po poročanju oglejskega vizitatorja Bizancija iz leta 1581 nadvojvodi Karlu: »Čudil sem se zelo, da sem našel še toliko pobožnosti pri ljudstvu, ko ima vendar povsod, tako na življenju duhovstva kot plemstva, vsakovrstne slabe zglede.«,²¹⁹ lahko sklepamo, da med preprosto ljudstvo delovanje predikantov ni seglo v večji meri, vendar Bizancij med ostalim opisuje v vizitacijskem zapisniku tudi stanje pobožnosti na posameznih gospostvih po Kranjskem, kjer med protestanti srečamo kmečke družine.²²⁰

Podobno opažamo tudi na Metliškem. Nazoren primer tega je delovanje predikantov na gradu Krupa pri Semiču, ki ni imel pripadajoče večje naselbine, Semič pa je bil tedaj le naselje brez posebnega

pravnega statusa, in v Gradcu, ki je sicer imel pripadajočo naselbino, vendar tako kot Semič brez pravnega statusa. Tako je bilo poslušalstvo na gradovih Krupa in Gradac poleg družine lastnika in eventualnega vojaštva predvsem okoliško kmečko podložniško prebivalstvo, ni pa tudi izključena možnost, da bi pridiganje na gradu v Gradcu obiskovali tudi meščani bližnjih Metlike in Črnomlja. Podobno velja za Pobrežje, ki je spadal v delokrog črnomaljskega predikanta, ki je pridigal tam nastanjenemu vojaštvu in okoliškemu kmečkemu prebivalstvu.

Neposredna dokaza širitve protestantizma med kmetstvo srečamo v dveh dopisih iz mesta Metlike. V dopisu na stanovski odbor zoper ravnanje predikanta Mihaela Matičiča iz leta 1574 so podpisniki razdeljeni v dve skupini, na eni strani lista srečamo enaindvajset *Gehorsambe Burger* (poslušne meščane), na drugi strani pa enajst *Unterthanen allerley herrschafft in Moettlinger Poden* (podložnike različnih gospostev na Metliškem).²²¹ Prav slednjih enajst podpisnikov, verjetno gre za podložnike gospostev Metlika, Krupa, Gradac in Pobrežje, jasno govori o prisotnosti protestantizma med kmetstvom metliške dežele.

Drugi dve priči, deželnega komturja in komturja v Metliki, pa poda Markvard Egkh, ki je v dveh pismih kranjskemu vicedomu iz leta 1598 opisal stanje v Črnomlju in Metliki. V obeh pismih trdi, da je med poslušalstvom tukajšnjih predikantov tudi *einfalltige Paur's volkh* (preprosto kmečko ljudstvo).²²² Gotovo je, da se je protestantizem v določeni meri razširil med kmetstvo dežele in med njim našel pripravne vernike. Seveda lahko dvomimo o dojetanju reformatorskih idej med kmetstvom in tudi meščanstvom, gotovo pa vendar je, da so oboji v velikem številu poslušali pridige in se redno udeleževali protestantskega bogoslužja, vse do njegove odprave 1598. Pridige različnih predikantov, ki so prihajali čez Kolpo iz vivodinskih posesti Zrinjskih, pa so obiskovali še slabi dve desetletji pozneje.

Kot zanimivost pa je potrebno omeniti tudi svojevrsten ljudski spomin na protestante in negativno pojmovanje slednjih, ki sta sicer zabeležena le v hrvaškem Obkolpju, vendar ju lahko zaradi intenzivnih stikov prebivalstva na obeh straneh Kolpe vidimo tudi na kranjski strani. Lopašič in Bučar omenjata v delih, nastalih ob koncu 19. in začetku 20. stoletja, da se je v Ozlju in okolici Karlovca ohranil ljudski spomin na protestantizem v prav posebni obliki. »Župnik u Ozlju pripovijedao mi, da u

²¹⁵ Dimitz, Urkunden, str. 82, pismo vicedoma nadvojvodi z dne 26. julija 1593. Zanimivo je, da podaja vicedom v pismu primerjavo s stanjem v Ljubljani, kjer tedanji mestni sodnik Nikolaj Durlach prav tako ni bil večš nemškega jezika. Glej tudi Golec, Regionalne razlike, str. 35.

²¹⁶ Dimitz, Urkunden, str. 83, pismo nadvojvode Ernesta mestnemu sodniku in svetu z dne 10. avgusta 1593.

²¹⁷ Dimitz, Urkunden, str. 83, pismo upravitelja sodniškega urada (starešine) in sveta kranjskemu vicedomu z dne 13. septembra 1593.

²¹⁸ Rajšp, Razširjenost, str. 272.

²¹⁹ Gruđen, Doneski, str. 62.

²²⁰ Gruđen, Doneski, str. 135–139. Tako srečamo šest protestantskih kmečkih družin v Šmihelu, trideset v Dobrničah, eno družino v Dobropolju in še več po manjših naseljih, ki jih je Bizancij obiskal.

²²¹ ARS, AS 2, Stan I., š. 93, f. 54/10, sn. 9, nedatirano pismo metliških meščanov verjetno iz leta 1574.

²²² Gre za dve pismi Markvarda Egkha iz leta 1598, v obeh omenja prisotnost *einfalltige Paur's volkh* na pridigah pred mestom v Metliki in na »ulicah in trgu« v Črnomlju.

njegovoj župi živi još uspomena na Lutera, jer ako tko hoće najgore pogrditi svoga protivnika, onda mu kaže 'luteran', a još je gore, kaže, ako mu rekne 'kalavin'. – U Mahičnu kod Karlovca čuo sam sam u narodu o Lutera, da je 'on bio prvi djavao i gospodar paklenski'.²²³ Pri prebivalstvu v okolici vasi Adlešiči v bližini gradu Pobrežje, neposredno nad Kolpo, pa se je ohranil podoben izraz z negativno konotacijo. Po besedah starejše prebivalke vasi Velika sela (nad Adlešiči), so imeli navado reči po krstu otroka, da sedaj, ko je krščen, ni več »lutrijan«.²²⁴

Življenje predikanta

Obstoječi viri nam omogočajo pogled ne le v delo reformatorjev in vsakokratne spore, ki so jih imeli med seboj in s knežjimi ter cerkvenimi oblastmi, temveč tudi v njihovo zasebno in družinsko življenje. Navadno lahko prek povsem postranskih omemb v pismih vidimo predikanta kot več kakor le opravljalca svoje funkcije, vidimo ga lahko kot osebo. Največ podatkov najdemo o predikantu Gregorju Vlahoviču, ki je izmenično deloval na Metliškem v letih 1559–1567 in 1575–1580. Rojen domnevno okoli leta 1530 v bližnjem Ribniku na Hrvaškem je že pred 1559 poleg Ivana Tulščaka nastopil kot predikant v mestu Metliki. Tedaj sta bila oba brez prihodkov in deželnostanovske provizije za svoje delo. Tako je pisal tedaj še prijateljski Klombner v pismu Trubarju, da sta oba predikanta »povsem uboga in nimata prav ničesar«.²²⁵ Ker ni dobival plačila (provizije), se je Vlahovič moral ukvarjati z obrtjo in ostalimi deli. Klombner je pisal: »Zmore šivati platno in tukaj je kupil šiviljsko delavnico. Na očitke, da naj bi to ne bilo dostojno duhovniku, je odgovoril: 'Sv. Pavel je bil tudi obrtnik'. Glavar Senja ga je hotel vzeti k sebi in mu je dal mizo in dva solda [plačila]. Tako ima v drugih krajih dobre prebende, vendar noče zapustiti Metličanov, čeprav mu nič ne dajo, [zato] se mora nahraniti samo s svojimi rokami in težkim in deloma kmečkim delom.«²²⁶ Še boljše pa je na koncu pisma baronu Ungnadu svoj položaj opisal kar sam Vlahovič: »Jaz pridigam in delam, kakor Bog ve, povsod po deželi in nikoli ne varčujem, Bog ve, svojega truda, vendar nimam od nikogar niti najmanjšega plačila, razen tega kar tako rekoč priberačim in kar mi je po dobri volji podarjeno, kar gospod Štefan [Konzul] zelo dobro ve in kar je

lahko sam videl, kako mi gre, tudi kar imam in kako živim s svojo ženo in ubogimi majhnimi otroki, tudi kakšne napade in spotike trpim, o čemer boljše, da ne pišem. Vsakemu bi hotel dobro storiti in izkazati Kristusovo ljubezen, tako ne premorem skorajda ničesar in sem tudi sicer veliko dolžan.«²²⁷

Da bi rešil stisko Vlahoviča in njegove družine ter zagotovil dovolj sredstev za hrvaške prevajalce, mu je leta 1562 metliški glavar Peter Erdödy dodelil proštijo bratovščine Rešnjega telesa, iz naslova kateri bi Vlahovič prejemal 24 renskih goldinarjev letno. Vendar sta se tedaj še katoliški mestni sodnik in svet pritožila zoper dodelitev,²²⁸ Vlahovič pa je, sodeč po poznejših pismih, v kratkem izgubil dohodke iz tega naslova. Zdi se, da je prvo provizijo v višini 30 renskih goldinarjev prejel v Metliki nedolgo pred odhodom v Novo mesto leta 1567. Tam sta skupaj z Ivanom Weichslerjem (Hansom Weichslerjem) prejela 80 renskih goldinarjev letno.²²⁹ Po selitvi v Brežice je provizijo najverjetneje izgubil in ponovno pridobil ob vrnitvi v Metliko leta 1574, kjer sta oba predikanta v skladu s sklepom stanov iz leta 1568²³⁰ skupaj prejela 50 renskih goldinarjev. Še v Metliki je pričel prejemati provizijo v višini 80 renskih goldinarjev, ki se mu je ob želji po preselitvi v Radeče ob Savi povečala na kar 100 renskih goldinarjev in jo je užival dosmrtno.²³¹ Po letu 1567 je Vlahovič torej postal *landtschafflicher provisionierter predicant* in v sledečih desetletjih prejemal vedno višje plačilo. Njegovo provizijo moramo primerjati z ostalimi sočasnimi, najprimerneje vojaškimi provizijami. Leta 1582 oziroma nekaj let pred tem je prejemal stotnik (hauptmann) v deželni vojski 76 renskih goldinarjev, njegov prvi podrejeni, zastavnik (faehndrich) 20 renskih goldinarjev, navadni vojak – strelec pa le 6 renskih goldinarjev letne provizije, seveda pa so bili plačani v primeru aktivacije še za vsak dan pripravljenosti.²³² Vlahovič je tako prejemal višjo letno provizijo kakor poveljnik stotnije in gotovo je s tem zneskom lahko preživel sebe in svojo družino.

Drugo je vprašanje vsakokratnega bivališča predikanta in njegove družine. Za časa bivanja v Metliki v letih 1559–1567 je Vlahovič najverjetneje bival

²²³ Bučar, Širjenje, str. 230. Lopašič, *Okoli Kupe*, str. 247 pravi: »Uspomena na Lutera i nauku njegovu živi i dan danas u narodnim pripoviedkama u okolici ribničkoj, u kojima se spominje Luter ne kao reformator vjerski, već kao živi vrag.«

²²⁴ Po besedah Marije Peteh, rojene 14. januarja 1930 v Adlešičih, bivajoče na naslovu Velika sela 8.

²²⁵ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 5, pismo Matije Klombnerja Primožu Trubarju z dne 24. februarja 1560.

²²⁶ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 7, pismo Matije Klombnerja Primožu Trubarju z dne 24. februarja 1560.

²²⁷ Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 163, pismo Gregorja Vlahoviča baronu Ivanu Ungnadu z dne 19. januarja 1563.

²²⁸ Dimitz, *Urkunden*, str. 51, št. 24.

²²⁹ Elze, *Prediger 2*, str. 58.

²³⁰ ARS, AS 2, š. 93, f. 54/10, sn. 9, odgovor deželnih stanov na prošnjo metliškega meščanstva in kmetstva z dne 15. junija 1568, »*Ain Ersame Lanndtschafft bewilligt den Suppliranten uber die hierinn Angezogne zuvor bewilligt 30 R Reimisch noch Jaerlich 20 Rainisch R zu disen Christlich Werch*«.

²³¹ ARS, AS 2, š. 877, str. 155, odgovor stanovskega odbora na prošnjo Gregorja Vlahoviča z dne 14. decembra 1580, kjer pravi »*zu ubersidlen willes ime sein hebende Provision der 80R mit noch 20R zuverpesset*«. Tudi Elze, *Prediger 2*, str. 59, vendar omenja le 80 renskih goldinarjev.

²³² Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 140.

v mestnem gradu, v katerega kapeli je tudi pridigal, saj mestne oblasti niso bile naklonjene predikantom. Za časa bivanja v Novem mestu v letih 1568–1569 je za njega poskrbelo mesto samo, pridigal pa je kar na trgu, na odprtem balkonu hiše gospoda Scheyerja.²³³ Ko se je moral od tam leta 1569 umakniti, je odšel v Brežice h gospodu Krištofu Gallu, na katerega gradu je bival z družino in tamkaj pridigal vse do 1574, ko se je vrnil v Metliko. V Metliki, kjer je ostal do leta 1580, je ponovno bival in pridigal v gradu, nato pa se je odpravil v Radeče ob Savi. Gotovo je tovrstno življenje seljenja in spreminjanja bivališča ter bega pred knežjimi ukazi temeljito zaznamovalo življenje in razmišljanje predikanta in njegove družine z vsemi primernimi nestalnostmi, ki so se ob vedno prisotnem strahu pred Turki zrcalile v njegovih vsakokratnih pridigah. V slednjih se je verjetno kazalo tudi prepričanje, da bo tisk protestantskih del v cirilici, pri čemer je tudi sam sodeloval, in širitev teh del po Rumeliji prineslo spreobrnitev sultana in njegovih podanikov ter s tem težko pričakovani mir. Ravno obljuba slednjega je, poleg siceršnjih kvalitativnih predikantov, v največji meri privabila ljudstvo.

Vprašanje je, kako je gradil svojo avtoriteto pred verniki in na čem je temeljila njegova uspešnost v vlogi predikanta. Iz njegovega pričevanja lahko razberemo, da je sprva živel zelo skromno, torej je bil s svojim skromnim življenjem zgled ostalim. V tem smislu se je sprva ločil od dobršnega dela katoliške duhovščine, ki je bila dobro preskrbljena in se praviloma ni ukvarjala z obrtjo ali kmečkim delom, čeprav se je bilo tudi veliko podeželskih katoliških duhovnikov spričo pičlih dohodkov prisiljenih ukvarjati z obrtjo, krčmarstvom ali kmetovanjem. Obrt, katere opravljanje so mu očitali kot neprimerno, je opravičeval kot nujnost in hkrati podal svetopisemsko analogijo s Saulom iz Tarsusa (Apd 18, 3), ki je bil izdelovalec šotorov in je uporabljal, tako kot Vlahovič, platno, škarje in šivanko. Z dodelitvijo provizije in njenim stalnim povečevanjem je pridobil stalni vir dohodka, ki je njemu in družini omogočal dostojno življenje. Kljub temu pa lahko sklepamo, da je njegova javna podoba še vedno odsevala strogost in skromnost predikantskega življenja. Ko ga je prijel novomeški prošt Graff, je pri njem našel več Trubarjevih del in ravno v tem lahko vidimo element njegove podobe, s katero je nastopil pred ljudstvom. Kopica knjig, ki jih je imel s seboj, v 16. stoletju nedvomno dragih, dragocenih in redkih predmetov, je utrjevala njegovo avtoriteto pred vsakokratnim poslušalstvom. Kar vidimo ga lahko, kako se bradat, skromno oblečen v črno, s knjigo pod roko sprehaja po blatnih ulicah mesteca. Slednje mu v času začetkov

njegovih prizadevanj ni izkazovalo pretiranega spoštovanja, kar tudi omenja v pismu Ungnadu, toda s časom je postal spoštovan član skupnosti in zaželen predikant, saj so ga metliški protestanti nedolgo po smrti Nikolaja Tuskaniča prosili za vrnitev v Metliko, na kar se je tudi odzval in prišel nazaj.

Stroga merila in delovna etika, po kateri je živel, sta ga redno spravljali v konflikt z ostalimi predikanti, učiteljem v Metliki in drugimi. Že za časa prvega delovanja v Metliki je prišel skupaj s Klombnerjem, Cvečičem in ostalimi v konflikt s Trubarjem, ki je na podlagi mnenja nekega hrvaškega meniha trdil, da so prevodi Svetega pisma v hrvaški jezik slabi.²³⁴ Nekaj let pozneje je pisal stanovom, da se predikant Mihael Grgič in učitelj v Črnomlju »držita nekako zlobno in jezno«.²³⁵ Po smrti Nikolaja Tuskaniča ga je vrsta metliških meščanov in podložnikov gospostva hotela za pridigarja, vendar je v obrambo tedaj v Metliki občasno pridigajočega Matičiča nastopil oskrbnik gospostva Metlika, Štefan Kunič, s katerim je bil Vlahovič najverjetneje tudi v konfliktu. Po vrnitvi v Metliko je prišel v spor s predikantom Mihaelom Matičičem, ki je iz čezkolpskega ozemlja Zrinjskih hodil pridigat v Metliko,²³⁶ in dosegel, da se Matičič v Metliki ni več pojavil. Leta 1576 je postal tudi vojaški predikant (feldpredikant) in je pridigal po Vojni krajini.²³⁷ Dve leti pozneje, leta 1577, je prišel v spor s tedanjim metliškim učiteljem, katerega ime nam ni poznano. Zadnji spor, za katerega vemo, pa je bil s komturjem nemskega reda, Leonardom Formentinom, leta 1579.²³⁸ Vlahovič je tako vsekakor bil konfliktna osebnost, vendar so njegova delovna vna, strogost in odločnost v največji meri zaznamovale podobo metliške reformacije in njeno uspešnost.

Po vseh konfliktih in dolgoletnem delu se je Vlahovič z letno dosmrtno provizijo 100 renskih goldinarjev odločil izseliti v Radeče ob Savi, pri tem pa ga je prehitela smrt, 18. februarja 1581 v Ljubljani. Ali je za seboj pustil vdovo, ne vemo, saj ne srečamo njene prošnje na stanove o vzdrževanju, kot v primeru nekaterih drugih vdov po predikantih. Otroci, o katerih je pisal leta 1563 Ungnadu, so bili ob njegovi smrti osemnajst let pozneje že odrasli. Poleg Gregorja se omenja tudi Matija Vlahovič, leta 1579 sodelavec v deželnostanovski šoli v Ljubljani. Elze zanj domneva, da bi lahko bil njegov sin,²³⁹ zapisniki ogradnega sodišča za Kranj-

²³⁴ Bučar, *Odnosaji*, str. 35. Glej tudi pismo pri Kostrenčič, *Urkundliche Beitrage*, str. 181, pismo Gregorja Vlahoviča Stefanu Konzulu in sodelavcem z dne 3. junija 1563.

²³⁵ ARS, AS 2, š. 875, str. 324, dopis Gregorja Vlahoviča kranjskim stanovom iz leta 1569, podrobneje ni datirano.

²³⁶ Elze, *Prediger 2*, str. 59.

²³⁷ Prav tam.

²³⁸ Prav tam.

²³⁹ Prav tam, str. 60.

²³³ Elze, *Prediger 2*, str. 58.

ska pa to domnevo potrjujejo. Tako je avgusta in decembra 1587 Matija Vlahovič vložil tožbi zoper Ivana Sauraua (Hans Sauraw), kjer je omenjen kot *herren Gregorn Vlachovitschen, ainer Ersamen Landtschafft in Crain gewesten Predicanten seligen gelassener Sun unnd Erb*.²⁴⁰ Prav to tožbo med Vlahovičem in Saurauom, pa tudi vrsto drugih tožb, srečamo nato še večkrat, vse do leta 1595.²⁴¹ O ostalih potomcih Gregorja Vlahoviča ne vemo ničesar. Vlahovič je še dandanes prisoten priimek v Beli krajini in v Obkolpju.²⁴²

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 2 – Deželni Stanovi za Kranjsko, 15. stol. – 1861, škatle: 93, 94, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881

AS 306 – Ograjno sodišče za Kranjsko, 1543–1764, zvezki: 18, 19, 27, 29

OBJAVLJENI VIRI

Arnold, Udo: *Die Urkunden des Deutschordenszentralarchivs in Wien, Regesten I, II, III*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 2006.

Chmel, Joseph: Auszuege aus einem Kanzleibuche (Concepten-Sammlung) K. Friedrich IV. vom Jahre 1478. *Archiv fuer Oesterreichische Geschichte Notizenblatt*, 2, 1852, str. 377–384.

Chmel, Joseph: Monumenta Habsburgica. *Notizenblatt – Beilage zum Archiv fuer Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen* 13, 1852, str. 199–208.

Chmel, Joseph: Nachtraege zur Geschichte Kaiser Friedrichs IV. *Notizenblatt – Beilage zum Archiv fuer Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen* 3, 1851, str. 48–49.

Dimitz, August: Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer das Herzogthum Krain*, 4, 1867, str. 43–124.

Gruden, Josip: Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 1907, str. 1–54, 121–140.

Hitzinger, Peter: Beitrage zur Geschichte der Reformation in Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer Krain*, 1864, str. 1–2.

Kostrenčič, Ivan: *Urkundliche Beitrage zur Geschichte der protestantischen Literatur der Suedslaven in den Jahren 1559–1565*. Wien: Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1874.

Loserth, Johann: *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Inneroesterreich unter Ferdinand II.*, 1, Wien: Historische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, 1906.

Loserth, Johann: *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Inneroesterreich unter Ferdinand II.*, 2, Wien: Historische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, 1906.

Pettenegg, Eduard Gaston: *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien*, 1. Prag & Leipzig: F. Tempsky & G. Freytag, 1887.

LITERATURA

Barle, Janko: Nekoliko podatkov za zgodovino belokranjskih župnij. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 1901, str. 49–69.

Barle, Janko: Še nekaj doneskov o prepiru med križniki v Beli krajini in kapitulom zagrebškimi. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 1901, str. 189–196.

Bidermann, Hermann Ignaz: Carniolica. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer das Herzogthum Krain*, 4, 1866, str. 24–26.

Bučar, France: Odnosaji Primoža Trubarja prama hrvatskoj tiskari u Wuertemberškoj. *Trubarjev zbornik* (ur. Fran Ilešič). Ljubljana: Matica Slovenska, 1908, str. 21–44.

Bučar, France: Širjenje reformacije u Hrvatskoj. *Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavensko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 3. Zagreb: Kraljevski zemaljski arkiv, 1901, str. 218–236.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der aeltesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, 3. knjiga. Laibach, 1875.

Elze, Theodor: Die evangelischen Prediger Krains im XVI. Jahrhundert. *Jahrbuch der Gesellschaft fuer die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 21, 1900, str. 159–201.

Elze, Theodor: Die evangelischen Prediger Krains im XVI. Jahrhundert. *Jahrbuch der Gesellschaft fuer die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 22, 1901, str. 53–69.

Elze, Theodor: *Die Universitaet Tuebingen und die Studenten aus Krain*. Tuebingen, 1877.

Elze, Theodor: Zur Geschichte der Reformation in Krain. *Jahrbuch der Gesellschaft fuer die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich* 12, 1891, str. 171–179.

²⁴⁰ ARS, AS 306, zvezek št. 27, 1585–1587, prvo tožbo, vloženo dne 17. avgusta 1587, najdemo na str. 498, drugo tožbo, vloženo dne 7. decembra 1587, pa na str. 545–546.

²⁴¹ ARS, AS 306, zvezek št. 29, 1593–1595, zvezek nima paginacije, tožbe pa lahko okvirno opredelimo po tožbenih dneih, med katere so tožbe razporejene. Tožba med Vlahovičem in gospo Gall je potekala 8. novembra 1593, med Vlahovičem in Saurauom pa še v letih 1594 in 1595.

²⁴² Priimek Vlahovič srečamo le v urbarju gospostva Vinica iz leta 1674, kjer je omenjen med »viniškimi meščani izven obzidja« tudi Iuiza Vlachouitsch (Ivica Vlahovič). Kos, *Urbarji* 2, str. 472.

- Golec, Boris: Črnomelj od nastanka trške naselbine do izgube mestne avtonomije. *Črnomaljski zbornik : Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta* (ur. Janez Weiss). Črnomelj : Občina Črnomelj, 2008, str. 161–203.
- Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*. Ljubljana, 1999 (doktorska disertacija).
- Golec, Boris: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem. *Zgodovinski časopis* 57, 2003, str. 23–38.
- Gruden, Josip: *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije*. Ljubljana : Leonova družba, 1908.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec : Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1910.
- Jembrih, Alojz: Od uspeha do izjave »viel falsch« o uraškom glagoljskom novom zavjetu (1562/1563). *Prilozi* 63–64, 2006, str. 35–67.
- Knez Tone: Staroslovenske najdbe na Dolenjskem in v Beli krajini. *Arheološki vestnik*, 1967, str. 389–393.
- Kobljar, Anton: Drobtinice iz Furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 1, 1891, str. 1–38.
- Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987.
- Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)* 1 in 2. Ljubljana : SAZU, 1991.
- Kosi, Miha: »Onstran gore, tostran Ogrske«. *Črnomaljski zbornik : Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta* (ur. Janez Weiss), Črnomelj : Občina Črnomelj, 2008, str. 119–157.
- Kosi, Miha: ... quae terram nostra et Regnum Hungariae dividit ... (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku). *Zgodovinski časopis* 56, Ljubljana, 2002, str. 43–93.
- Kozina, Georg: Zur Geschichte des deutschen Ritter-Ordens in Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines fuer Krain*, 1863, str. 35–37.
- Lopašič, Radoslav: *Bibač i Bibačka krajina*. Zagreb : Matica Hrvatska, 1890.
- Lopašič, Radoslav: *Oko Kupe i Korane*. Zagreb : Matica Hrvatska, 1895.
- Lopašič, Radoslav: Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj. *Starine*, 1893, str. 160–194.
- Mason, Phil: Late Roman Črnomelj and Bela krajina. *Arheološki vestnik*, 1998, str. 285–313.
- Nared, Andrej in Volčjak, Jure: *Kranjski deželni privilegiji 1338–1736*. Katalog razstave ARS, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2008.
- Nared, Andrej: *Dežela - Knez - Stanovi, oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- Otorepec, Božo: Seznam »deželnih sovražnikov« na Kranjskem in Štajerskem. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenz Rajšp et al). Ljubljana : ZRC SAZU, 1996, str. 331–342.
- Podlogar, Leopold: *Kronika mesta Črnomlja in njega župe*. Ljubljana : Založil Tomo Zupan, 1906.
- Rajšp, Vinko: Razširjenost protestantizma med socialnimi plastmi na Kranjskem. *Zgodovinski časopis* 41, 1987, str. 265–276.
- Simoniti, Vasko: *Vojaska organizacija na Slovenskem v 16. st.* Ljubljana : Slovenska Matica, 1991.
- Slekovec, Matej: Doneski k zgodovini cerkva in fara na Kranjskem. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 1898, str. 41–47.
- Steklasa, Ivan: Protestantizem v Istri, v metliški in hrvatski Krajini. *Trubarjev zbornik* (ur. Fran Ilešič). Ljubljana : Matica Slovenska, 1908.
- Strohal, Rudolf: *Grad Karlovac opisan i orisan*. Karlovac, 1906.
- Strohal, Rudolf: *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb, 1915.
- Štih, Peter: Dežela Grofija v Marki in Metliki. *Vilfanov zbornik* (ur. Vincenz Rajšp et al.). Ljubljana : ZRC SAZU, 1999, str. 123–143.
- Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske Fakultere, 1997.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, 3. Nueremberg, 1689.
- Voigt, Johannes: *Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens in seinen zwöolf Balleien in Deutschland*. Berlin, 1857.
- Žnidaršič – Golec, Lilijana: *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino cerkve, 2000.
- Žnidaršič – Golec, Lilijana: Trubarjeva Cerkovna ordninga med zelenim in živetim. *Vera in hotenja – študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana : Slovenska Matica, 2009, str. 224–242.

S U M M A R Y

The Reformation in the Metlika district. A contribution to a more complete understanding of the emergence of Protestantism in the Slovenian territory

The territory of the present-day White Carniola (the Metlika district) was in the 16th century marked by a series of processes that thoroughly transformed its image, importance and role in the broader area, thus setting the foundations for its (non-)development in the centuries that followed. Apart from the vanishing provincial attributes of the political entity in which it was developing for two centuries, i.e. the County in the Windic March and Metlika, and its gradual incorporation into Carniola, White Carniola also underwent significant change in ethnic and confessional composition after the arrival of the Uskoks or Vlachs. With the construction of the fortified town of Karlovac (1579), the province was afforded protection against the incursions of the Ottoman cavalry, but ultimately lost its strategic importance as an area in the immediate hinterland of Croatian provinces and hence a significant development stimulus.

The Reformation in the Metlika district is set into the period between 1559, from which date the first letters of Metlika's Protestants and the first references to their work, and 1617, when the last Protestants from Metlika were summoned before the Counter-Reformation Commission in Ljubljana, which was also the last mention of Metlika's Protestants. In the period of a little less than fifty years, Reformation left a strong impact on the development of the two local towns, Metlika and Črnomelj, as well as on the rural areas. The centre of the Reformation movement was in Metlika, where two predicants regularly served and the Protestant municipality, which also included the seignories of Krupa with Semič and Gradac. Of all the preachers (predicants) that worked in the Metlika district Gregor Vlahovič was the prominent one. After having served in Metlika already in 1559, he established close contacts with Croatian Protestants through Matija Klombner and cooperated with them under the guidance of Primož Trubar at the Ungnad printing works in Urach. Vlahovič was

followed by a number of predicants and assistants whose work came to an end in 1598 with the advent of Counter-Reformation led by the Provincial Komtur, Marquard Egkh. The town of Črnomelj, another provincial centre, had a secondary role and was closely connected with military predicants (field preachers) serving in the Military Frontier. The first record of a predicant active in Črnomelj, Ivan Kočevar (Hans Gotschwar), dates back to 1567. Kočevar served in the town only for a short period of time and was intermittently followed by several others, the most important one being Vid Subtilič, with whom the Reformation period in Črnomelj ended in 1598.

The Reformation period also saw the first written record of the educational activity in the Metlika district, though we have indirect evidence of an older, catholic, education. Two Protestant schools that were founded in Metlika and Črnomelj after 1569 continued to operate until the beginning of the Counter-Reformation. The Reformation spirit in towns of the Metlika district was thus marked by respective predicants and school masters. The work carried out by the latter was successful, since by the 1580s the Protestants had already made up the majority population in the towns of the Metlika district and administered Metlika's and Črnomelj's town autonomy, occupying the highest offices in town government. In 1593 both towns submitted their proposals for the appointment of two Protestant judges, but were rejected by the archduke. The Reformation also gained traction among the rural population, as the predicants worked at the castles of Gradac and Krupa, which did not have adjacent settlements, while the crowds attending the sermons were composed of serfs from the aforementioned seignories and dwellers of the nearby towns of Metlika and Črnomelj. The beginning of the Counter-Reformation is set after 1598, when the last predicants and school masters were banished from both towns. Nevertheless, they would still return to the Metlika district from the estates of Count Zrinyi on the other side of the Kolpa river and occasionally deliver their sermons. The final fall of Protestantism in the Metlika district may be traced back to 1617, when the last five Protestants from Metlika were summoned by the Counter-Reformation Commission in Ljubljana.